Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland

Årsmelding 2005

Foto Tor Schmedling
Design Tori Falch
Trykk Melsom Grafisk as

Innhold

Innledning *5*
Mandat *6*
Rådet og sekretariatet *7*
Oversikt over tilrådninger offentliggjort per 6. januar 2006 *8*
Liste over utelukkede selskaper *9*

Vedlegg
Tilrådningene
- Tilrådning om uttrekk av Kerr-McGee Corp. *12*
- Tilrådning om uttrekk av selskaper som produserer komponenter til klasevåpen *19*
- Tilrådning om uttrekk av selskaper som utvikler og produserer komponenter til kjernevåpen *24*
- Tilrådning om folkerettmessigheten av to våpensystemer *33*
- Tilrådning om Total S.A. *37*

Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland *59*

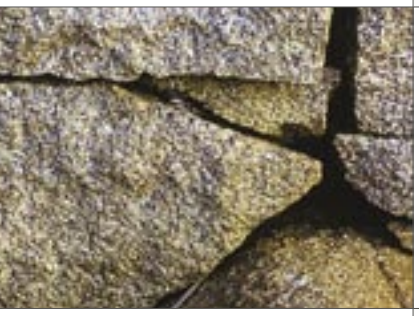

Innledning

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland (tidligere Statens petroleumsfond) ble opprettet i statsråd 19. november 2004, samtidig med at etiske retningslinjer for fondet ble fastsatt. Vi hadde vårt første møte den 21. desember 2004, og har siden møttes omtrent en gang i måneden.

Etikkrådet er et uavhengig råd som skal gi anbefalinger til Finansdepartementet. Vårt mandat er å vurdere om selskaper som befinner seg innenfor fondets investeringsmuligheter bør utelukkes på grunn av handlinger eller unnlatelser som strider mot kriteriene i de etiske retningslinjene. Finansdepartementet har per 6. januar 2006 offentliggjort fem tilrådninger som vi har avgitt. Basert på kriteriene i retningslinjene har vi anbefalt uttrekk av ett selskap på grunn av brudd på etiske normer gjennom letevirksomhet utenfor det ikke-selvstyrte territoriet Vest-Sahara. Vi har videre anbefalt utelukkelse av sju selskaper på grunn av produksjon av komponenter til klasevåpen og sju selskaper på grunn av utvikling og produksjon av kjernevåpen. Begge disse våpenkategoriene strider, i følge retningslinjenes forarbeider, mot grunnleggende humanitære prinsipper. Vi har også gitt en tilrådning om hvorvidt et bestemt minesystem er i strid med antipersonellminekonvensjonen. Endelig har vi gitt en tilrådning om ikke å utelukke et selskap som anklages for medvirkning til menneskerettighetsbrudd i Burma. Finansdepartementet har besluttet å følge disse tilrådningene. Det er bare tilrådninger som er offentliggjort av Finansdepartementet per 6. januar 2006 som blir omtalt og vedlagt i denne årsmeldingen.

Etikkrådet skal i henhold til mandatet årlig rapportere om sin virksomhet til Finansdepartementet. Det aller meste av rådets arbeid ligger nedfelt i våre tilrådninger, som er trykket i sin helhet i denne årsmeldingen. I tillegg har vi tatt med informasjon om etikkrådets mandat, om rådets og sekretariatets medlemmer, samt en oversikt over hvilke selskaper som er blitt utelukket. Alle offentliggjorte tilrådninger, samt annen relevant informasjon og lenker ligger tilgjengelig på vår hjemmeside www.etikkradet.no på både norsk og engelsk.

Vår ambisjon er at tilrådningene skal være grundige, godt dokumentert og ellers av god kvalitet. Vi mener dette er en forutsetning for at de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland skal ha betydning på sikt. Vi bruker en rekke ulike kilder for å dokumentere fakta og underbygge vurderingene i våre tilrådninger. Det kan være materiale fra frivillige organisasjoner, statlige instanser, forskningsinstitusjoner, kommersielle informasjonstilbydere, selskaper og internasjonale organisasjoner. Rådet har et sekretariat på fire personer som arbeider med å innhente og kvalitetssikre dokumentasjon, samt å tilrettelegge beslutningsprosessen for rådet. Hvilke konkrete kilder vi benytter oss av framgår av fotnotene i den enkelte tilrådning. Arbeidet med gjennomføringen av de etiske retningslinjene har vært inspirerende for oss, og vil forhåpentligvis kunne inspirere andre fond til å fremme etiske hensyn. Vi benytter anledningen til å takke for alle innspill, råd og kritikk.

Gro Nystuen (Leder) Andreas Føllesdal Anne Lill Gade Ola Mestad Bjørn Østbø

Mandat for etikkrådet

I Revidert nasjonalbudsjett 2004 la Finansdepartementet fram etiske retningslinjer for Statens petroleumsfond. Retningslinjene bygde på et forslag fra et regjeringsoppnevnt utvalg ledet av Hans-Petter Graver (NOU 2003:22). Stortinget sluttet seg til forslaget i Budsjett-innst. S. II. (2003–2004). Finansdepartementet fastsatte slike retningslinjer med virkning fra 1. desember 2004. Etikkrådets mandat bygger på retningslinjene.

I mandatet heter det bl.a.:

«Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland består av fem medlemmer. Rådet har sitt eget sekretariat. Rådet avgir årlig rapport om sin virksomhet til Finansdepartementet.

Rådet gir tilråding til Finansdepartementet om negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper.

Rådet gir tilråding til Finansdepartementet om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlatelser som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til:

- Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene, som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn
- Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
- Alvorlig miljøskade
- Grov korrupsjon
- Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

Rådet tar opp saker under dette punkt på eget initiativ eller etter anmodning fra Finansdepartementet.

I henhold til de etiske retningslinjene er det etiske rådets tilrådinger og Finansdepartementets beslutninger offentlige. Departementet kan i særlige tilfeller utsette tidspunktet for offentliggjøring dersom det anses nødvendig for en finansielt forsvarlig gjennomføring av uttrekk fra et selskap. På denne bakgrunn skal Finansdepartementet være rett organ til å avgjøre begjæringer om innsyn etter offentlighetsloven når det gjelder rådets tilrådinger.»

I henhold til brev fra Finansdepartementet av 24. oktober 2005 skal rådet sende brev til Finansdepartementet med tilrådninger rundt fastsatte tidspunkter fire ganger i året (15. februar, 15. juni, 15. september og 15. november). Dersom departementet, på bakgrunn av rådets tilrådninger, beslutter uttrekk av selskaper, skal Norges Bank ha to hele måneder for å selge seg ned i selskapene. Finansdepartementet offentliggjør tilrådninger og beslutninger om eventuelle uttrekk etter at et nedsalg er gjennomført.

Medlemmer av rådet og sekretariatet

Etikkrådet

Gro Nystuen (leder), førsteamanuensis dr. juris, ved Senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo.
Andreas Føllesdal professor PhD i filosofi ved Senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo.
Anne Lill Gade cand. real i ferskvannsøkologi, miljøsjef ved Jotun.
Ola Mestad professor dr. juris ved Senter for Europarett ved Universitetet i Oslo.
Bjørn Østbø siviløkonom HAE, adm. dir. i Vital Eiendom AS.

Sekretariatet

Rådet har et sekretariat som utreder og forbereder saker for rådet.
Sekretariatet hadde per 31. desember 2005 følgende ansatte:
Malin Helgesen (cand. jur, LLM)
Hilde Jervan (cand. agric)
Aslak Skancke (sivilingeniør)
Heidi Ulstein (siviløkonom)
Kamil Zabielski (mastergradsstudent)

Oversikt over etikkrådets tilrådninger offentliggjort per 6. januar 2006

12.04.05 Brev til Finansdepartementet med tilrådning om uttrekk av Kerr-McGee Corp.
Tilrådning om uttrekk av det amerikanske oljeselskapet Kerr-McGee Corp. på grunn av selskapets leteaktiviteter off-shore Vest-Sahara, som er et ikke-selvstyrt område.
(Offentliggjort 6. juni 2005.)

16.06.05 Brev til Finansdepartementet med tilrådning om uttrekk av syv selskaper som produserer komponenter til klasevåpen
Tilrådning om uttrekk av selskapene General Dynamics Corporation, L3 Communications Holdings, Inc., Raytheon Company, Lockheed Martin Corporation, Alliant Techsystems, Inc., EADS N.V (European Aeronautic Defence and Space Company) og Thales SA.
(Offentliggjort 2. september 2005.)

19.09.05 Brev til Finansdepartementet med tilrådning om uttrekk av syv selskaper som utvikler og produserer komponenter til kjernevåpen
Tilrådning om uttrekk av selskapene BAE Systems Plc., Boeing Co., Finmeccanica Sp.A., Honeywell International Inc., Northrop Grumman Corp., United Technologies Corp. og Safran SA.
(Offentliggjort 5. januar 2006.)

20.09.05 Brev til Finansdepartementet med vurdering av folkerettmessigheten av to våpensystemer
Rettslig vurdering av hvorvidt de to våpensystemene Spider og Intelligent Munition Systems (IMS) er i strid med Antipersonellminekonvensjonen. Foreløpig ikke tilrådning om uttrekk.
(Offentliggjort 13. oktober 2005.)

14.11.05 Brev til Finansdepartementet med tilrådning om ikke å trekke ut Total S.A.
Vurdering av hvorvidt investeringer i oljeselskapet Total S.A., på grunn av selskapets virksomhet i Burma, er i strid med de etiske retningslinjene. Det er særlig selskapers ansvar for mulig medvirkning til menneskerettighetsbrudd som er tema i tilrådningen.
(Offentliggjort 5. januar 2006.)

Finansdepartementet har fulgt rådets tilslutninger.

Selskaper som Finansdepartementet har bestemt å utelukke fra Statens pensjonsfond – Utland

Finansdepartementet har per 6. januar 2006, på bakgrunn av Etikkrådets tilrådninger, utelukket følgende selskaper fra Statens pensjonfond – Utland.

- Kerr-McGee Corp.
- General Dynamics Corporation
- L3 Communications Holdings, Inc.
- Raytheon Company
- Lockheed Martin Corporation
- Alliant Techsystems, Inc.
- EADS N.V. (European Aeronautic Defence and Space Company).
- Thales S.A.
- BAE Systems Plc.
- Boeing Co.
- Finmeccanica Sp.A.
- Honeywell International Inc.
- Northrop Grumman Corp.
- United Technologies Corp.
- Safran SA.

Finansdepartementet har også utelukket selskapet **EADS Finance BV** i forbindelse med utelukkelsen av klasevåpen-produsenter. I tillegg har Finansdepartementet tidligere (22. mars 2002) utelukket selskapet **Singapore Technologies Engineering** på grunn av produksjon av antipersonellminer.

Tilrådningene

Til Finansdepartementet

Oslo, 12. april 2005
(Offentliggjort 6. juni 2005)

Tilrådning om uttrekk av Kerr-McGee Corp.

Innledning

Petroleumsfondets etiske råd har mottatt brev fra Finansdepartementet datert 12.12.04 med forespørsel om å vurdere om fondets investering i selskapet Kerr-McGee er i strid med Petroleumsfondets etiske retningslinjer. Bakgrunnen for Finansdepartementets forespørsel var en henvendelse fra Støttekomiteen fra Vest-Sahara og fra eksilregjeringen for SADR (Saharawi Arab Democratic Republic) ved utenriksministeren med anmodninger om å trekke investeringene i Kerr-McGee. Finansdepartementet og rådet har også mottatt et brev fra Kerr-McGee Corporation,[1] hvor det argumenteres for at investeringene i deres selskap ikke bør trekkes ut. Petroleumsfondets etiske råd besluttet i møte 21.12.04 å ta denne saken opp til realitetsbehandling.

Ifølge Norges Banks årsrapport for 2004 har Petroleumsfondet en aksjepost på NOK 221 978 000 og obligasjoner for NOK 115 344 000 [2] i Kerr-McGee Corp.

Rådet har vedtatt følgende tilrådning til Finansdepartementet, som i henhold til retningslinjenes punkt 4.5, siste setning, har vært forelagt det aktuelle selskap til uttalelse.

Bakgrunn for saken

Det amerikanske selskapet Kerr-McGee, ved sitt datterselskap Kerr-McGee du Maroc Ltd., inngikk i 2001 en kontrakt med det statlige marokkanske oljeselskapet ONAREP om lete- og kartleggingsvirksomhet av mulige olje- og gassforekomster på kontinentalsokkelen utenfor Vest-Sahara. Kontrakten har siden blitt fornyet. Marokkanske myndigheter har opplyst til FNs juridiske kontor at kontrakten inneholder standardklausuler om rettigheter for selskapet til framtidige oljeutvinningskontrakter i de aktuelle områdene.[3]

Marokko omtaler Vest-Sahara som «Moroccan Saharan Provinces» og hevder suverenitet over området. I henhold til FN er Vest-Sahara imidlertid fortsatt et såkalt *ikke-selvstyrt område* (*Non-Self-Governing Territory),* og således ikke underlagt marokkansk suverenitet. Vest-Sahara, som var et spansk protektorat fra 1884, ble etablert som et ikke-selvstyrt område i 1963 i henhold til FN-paktens bestemmelser.[4] Spania ble samtidig oppnevnt som administrator for det man da kalte Spansk Vest-Sahara.

I 1973 ble frigjøringsgruppen POLISARIO[5] dannet, med siktemål å gjøre Vest-Sahara til en selvstendig stat. De startet et væpnet opprør mot den spanske administrasjonen. I oktober 1975 avviste Den internasjonale domstolen i Haag (ICJ) Marokkos og Mauritanias krav om suverenitet over hver sine deler av Vest-Sahara.[6] Umiddelbart etter dette invaderte

Marokko deler av Vest-Sahara, noe som førte til sterke fordømmelser i FNs sikkerhetsråd.[7] I 1975 inngikk Spania en avtale med Mauritania og Marokko om en overføring av den administrative myndighet i Vest-Sahara.[8] Avtalen bekreftet Spanias intensjon om å bidra til avkoloniseringen av Vest-Sahara, og å overføre sine plikter som administrator til Marokko og Mauritania. Denne avtalen overførte altså ikke suverenitet over Vest-Sahara til de øvrige partene ettersom Spania ikke hadde slik suverenitet over området. Avtalen endret heller ikke Vest-Saharas status som *ikke-selvstyrt område* under FN-pakten. Spanske myndigheter forutsatte at det skulle holdes en folkeavstemning i Vest-Sahara om territoriets framtidige status. I 1976 ble Marokko og Mauritania enige seg i mellom om å dele Vest-Sahara.[9] I 1979 trakk imidlertid Mauritania seg ut. Siden da har Marokko stått med militære styrker i Vest-Sahara.

Marokko har siden 1979 utøvet *de facto* suverenitet over hele dette territoriet og latt være å tre inn i rollen som administrator for området i henhold til FN-paktens bestemmelser. Som *Administrative Power* ville Marokko i henhold til FN-paktens artikkel 73 være forpliktet til bl.a. å *«ensure, with due respect for the culture of the peoples concerned, their political, economic, social and educational advancement…»* og til å *«develop self-government, to take due account of the political aspirations of the peoples,..»*

Selv om Marokko *de facto* har kontroll over Vest-Sahara er ikke marokkansk suverenitet over området anerkjent av FN. I henhold til FN er Vest-Sahara fortsatt et *ikke-selvstyrt område*. FNs Generalforsamling har vedtatt en rekke resolusjoner som stadfester dette.[10] SADR (Vest-Saharas eksilregjering) er heller ikke anerkjent av FN, men er anerkjent av over 70 stater og er medlem av AU (den afrikanske union). [11]

Fra 1975 til 1991 foregikk det en blodig konflikt mellom POLISARIO og Marokko om Vest-Sahara. I 1991 forhandlet FN fram en våpenhvile som til tross for enkelte overtredelser fortsatt gjelder. I forbindelse med inngåelse av våpenhvilen i 1991 ble FN-operasjonen MINURSO [12] opprettet for bl.a. å overvåke overholdelsen av denne. I perioden fra 1991 fram til i dag har FN-utsending James Baker lagt fram to ulike forslag til fredsløsninger, som begge er blitt forkastet. Et springende punkt har hele tiden vært FNs plan om å avgjøre Vest-Saharas framtidige status gjennom en folkeavstemning. Marokkanske myndigheter skal ha sørget for tilflytting til de omstridte områdene av mange tusen marokkanere, som nå er så mange at de trolig ville gi Marokko seier i en eventuell folkeavstemning. [13] Den siste fredsplanen ville gi SADR begrenset selvstyre i fem år mens framtidig status deretter ville bli avgjort gjennom en folkeavstemning. Marokko forkastet likevel fredsplanen til tross for at den la opp til at alle innbyggerne, uavhengig av etnisk opphav, skulle ha stemmerett ved folkeavstemningen.

James Baker trakk seg fra vervet som FN-utsending da den andre fredsavtalen ble avvist. FNs Generalsekretær har relativt nylig utnevnt FN-diplomaten Alwaro de Soto (som også har ansvar for Kypros-forhandlingene) som hans etterfølger. Det er ikke noe som tyder på et snarlig gjennombrudd. Med mandat fra Sikkerhetsrådet overvåker MINURSO fortsatt våpenhvilen.[14]

Norske myndigheter har hatt som utgangspunkt at man fra statlig side ikke skal opptre på en slik måte at man kan tas til inntekt for et bestemt utfall av FN-prosessen. Man har derfor fra Utenriksdepartementets side ved flere anledninger gitt uttrykk for at norske selskaper bør holde seg unna økonomisk virksomhet i Vest-Sahara fordi det vil kunne oppfattes som en legitimering av Marokkos pretensjoner i området.

Nærmere om den rettslige situasjonen

Okkupasjonen av Vest-Sahara er i strid med FNs regler og vedtak. Selv om denne situasjonen i seg selv kan karakteriseres som folkerettsstridig, finnes det likevel regler for hva som vil være tillatt og ikke tillatt innenfor en slik situasjon.

I utgangspunktet har kyststater suverene rettigheter over naturressurser på kontinentalsokkelen utenfor sitt eget landterritorium. Dette prinsippet er fastslått i FNs havrettskonvensjon[15] og i internasjonal rettspraksis. Marokko har ikke suverenitet over Vest-Sahara, og dermed i utgangspunktet ikke rett til å utnytte ressursene på sokkelen. Både FN-paktens artikkel 73 og Generalforsamlingens resolusjoner [16] fastslår klart at økonomisk utvinning av ressurser i ikke-selvstyrte områder kun skal skje med lokalbefolkningens samtykke og må være i overensstemmelse med deres økonomiske interesser. Dette framgår også av regelverket i FNs Havrettskonvensjon. Resolusjon III a, som utgjør et tillegg til Havrettskonvensjon, sier at:

«In the case of a territory whose people have not attained full independence or other self-governing status recognized by the United Nations, or a territory under colonial domination, provisions concerning rights and interests under the Convention shall be implemented for the benefit of the people of the territory with a view to promoting their well-being and development.» [17]

Denne bestemmelsen dekker Vest-Sahara som et ikke-selvstyrt område, og sier altså at rettighetene under Havrettskonvensjonen skal gjennomføres til fordel for folket i de ikke-selvstyrte områdene. I Havrettskonvensjonens artikkel 77 (1) heter det at:

«The costal State exercises over the continental shelf sovereign rights for the purpose of exploring it and exploiting its natural resources.»

Rettighetene til kontinentalsokkelen, som altså i dette tilfellet tilkommer befolkningen i Vest-Sahara i henhold til den ovennevnte bestemmelsen i resolusjon III a, omfatter dermed etter artikkel 77 (1) både leting og utvinning (exploring *and* exploiting).

I en rettslig betenkning fra FNs juridiske rådgiver (Office of the Legal Adviser) [18] heter det imidlertid at fordi det foreløpig ikke foregår utvinning, men bare leting, er denne letevirksomheten i seg selv neppe ulovlig:

«...while the specific contracts which are the subject of the Security Council's request are not in themselves illegal, if further exploration and exploitation activities were to proceed in disregard of the interests and wishes of the people of Western Sahara, they would be in violation of the principles of international law applicable to mineral resource activities in Non-Self-Governing Territories.»[19]

Her er det altså en mulig forskjell mellom det Havrettskonvensjonens regelverk legger til grunn og det FNs juridiske kontor går ut fra. Rådet skal ikke avgjøre hva som er gjeldende folkerett i dette tilfellet, men ta utgangspunkt i de etiske retningslinjene for å vurdere om disse tilsier uttrekk. Det kan imidlertid være grunn til å peke på at i en eventuell rettskildemessig konflikt mellom traktatrett og en rettslig betenkning, vil traktatrett ha forrang framfor sistenevnte. Det finnes med andre ord godt funderte rettslige argumenter for å hevde at ikke bare utvinning, men også letevirksomhet, i et slikt tilfelle er ulovlig.

Anførslene som er framholdt for Rådet

Som nevnt innledningsvis har både SADRs utenriksminister samt Støttekomiteen for Vest-Sahara og Kerr-McGee henvendt seg direkte til Rådet og Finansdepartementet i denne saken.

SADR viser til at Marokkos utdeling av letekontrakter til internasjonale oljeselskaper oppfattes som en sterk provokasjon overfor Vest-Saharas befolkning, og at de oppfatter Kerr-McGees virksomhet som ulovlig og uetisk. SADR viser til at de gjentatte ganger har tatt kontakt med Kerr-McGee for å få dem til å stanse sin letevirksomhet for marokkanske myndigheter, men at de så langt er blitt ignorert.

Støttekomiteen for Vest-Sahara påpeker at Kerr-McGee bidrar til å opprettholde en konfliktsituasjon som har vart i 29 år, og til å legitimere Marokkos ulovlige okkupasjon. De viser også til at andre selskaper har trukket seg ut fra dette området under henvisning til bl.a. norske myndigheters holdning i denne saken. Støttekomiteen mener Petroleumsfondet bør trekke seg ut av Kerr-McGee under henvisning til selskapets *«politisk kontroversielle, strengt uetiske, rettslig tvilsomme og sikkerhetsmessig risikable virksomhet i Vest-Sahara på oppdrag fra de marokkanske okkupasjonsmyndighetene»*.

Kerr-McGee sier i sitt brev til Finansministeren at det ikke er riktig at deres kontrakt med Marokko er ulovlig. De viser i denne forbindelse til den tidligere nevnte rettslige betenkningen fra FNs juridiske kontor, som sier at letekontraktene i seg selv ikke er «illegal». De sier i sitt brev at de støtter FNs bestrebelser på å finne en permanent og fredelig løsning på Vest-Sahara-spørsmålet.

Anvendelse av retningslinjene i den foreliggende sak

I henhold til retningslinjenes punkt 4.4 kan Rådet gi tilrådning om å trekke ut selskaper fra investeringsuniverset

«på grunn av handlinger eller unnlatelser som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til:

- Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene…
- Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
- Alvorlig miljøskade
- Grov korrupsjon
- Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.»

Risiko for at fondet medvirker

Det legges til grunn at det må kunne foretas full identifikasjon mellom Kerr-McGee og datterselskapet Kerr-McGee du Maroc Ltd., noe som også gjøres i brevet fra Kerr-McGee. Det må vurderes om det å ha eierandeler i Kerr-McGee kan utgjøre en uakseptabel risiko for medvirkning. De etiske retningslinjene er basert på at selv beskjedne investeringer i virksomheter vil kunne utgjøre medvirkning. Det er ikke nødvendigvis aksjepostens størrelse som er utslagsgivende, men også karakteren av den virksomhet eller produksjon som utøves. De eierandelene Petroleumsfondet har i selskapet Kerr-McGee er uansett av en slik størrelse at det klart kan regnes som medvirkning hvis vilkårene for øvrig er oppfylt.[20]

Hjemmel for vurderingen

Selskapet Kerr-McGee vil ikke selv kunne holdes ansvarlig for menneskerettighetsbrudd. Det er kun stater som er direkte forpliktet etter menneskerettighetskonvensjonene. Imidlertid vil selskaper, gjennom handlinger eller unnlatelser, kunne medvirke til eller profittere på at stater begår menneskerettighetsbrudd. Rådet ser i dette tilfellet ikke noen grunn til drøfte Kerr-McGees mulige medvirkning til Marokkos mulige *menneskerettighetsbrudd (kulepunkt 1)* i tilknytning til virksomheten på sokkelen utenfor Vest-Sahara, selv om det ville vært mulig å knytte en slik drøftelse til alle folks rett til selvbestemmelse.

Situasjonen i Vest-Sahara må kategoriseres som en latent væpnet konflikt. Våpenhvilen overvåkes fortsatt av FN. Situasjonen later til å være mer fastlåst nå enn den har vært på mange år. 165.000 mennesker, flesteparten kvinner og barn, har levd i flyktningleirer på algerisk side av grensa siden tidlig på 1990-tallet. Igjen er det imidlertid usikkert i hvilken grad man kan holde Kerr-McGee ansvarlig for medvirkning til *alvorlige krenkelser av individers rettigheter (kulepunkt 2)* i denne konflikten. Selskapet har vært inne i letevirksomhet på oppdrag fra Marokko siden 2001, dvs. 25 år etter okkupasjonen og 10 år etter at våpenhvilen trådte i kraft.

Det er heller ikke alvorlig *miljøskade* eller grov *korrupsjon (kulepunkt 2 og 3)* som har vært i fokus i diskusjonen omkring økonomisk virksomhet i Vest-Sahara.

Rådet mener derfor at det er mest treffende å drøfte spørsmålet om Kerr-McGees letevirksomhet for Marokko utenfor kysten av Vest-Sahara under hjemmelsgrunnlaget «*andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer*», altså de etiske retningslinjenes punkt 4.4., siste kulepunkt.

Rådets vurdering

Begrunnelsen for de etiske retningslinjene er at fondet ikke skal medvirke til *framtidige uetiske handlinger*. I Graverutvalgets innstilling heter det at «Formålet er å treffe en avgjørelse om hvorvidt selskapet i fremtiden vil representere en uakseptabel etisk risiko for Petroleumsfondet.» [21] Det må legges til grunn at letingen etter petroleumsforekomster på sokkelen utenfor Vest-Sahara er en drivkraft for framtidig utvinning. Som nevnt tidligere har Kerr-McGee opplyst til FNs juridiske kontor at de har «*standard options for the relinquishment of the rights under the contract or its continuation, including an option for future oil contracts in the respective areas or parts thereof.*»[22] Etter Rådets syn er det imidlertid ikke avgjørende om Kerr-McGee har slike opsjoner. Marokkos siktemål er utvilsomt utvinning av petroleumsforekomster, og Kerr-McGee bidrar til dette framtidige siktemålet, uavhengig av om de selv har opsjoner på utvinningsvirksomhet i sine kontrakter med Marokko.

Det folkerettslige regelverk, inklusive FN-pakten og FNs Havrettskonvensjon, sier at virksomhet som involverer utnyttelse av naturressursene i okkuperte, ikke-selvstyrte eller andre ikke selvstendige områder, skal utøves i samspill med den berørte befolkning som også normalt har krav på overskuddet fra slik virksomhet. Dette henger nettopp sammen med at tilgang til naturressurser ofte er en viktig begrunnelse for okkupasjon og voldelige konflikter. Folkerettens regelverk søker å gjøre økonomisk gevinst ved naturresursutnyttelse gjennom okkupasjon illegitimt. Det er som nevnt uklart om letevirksomheten til Marokko utgjør et direkte brudd på folkeretten, men i lys av folkerettens generelle regelverk på dette området må virksomheten uansett oppfattes som uetisk. Det nevnes for øvrig at også Graver-utvalget i sin innstilling pekte spesielt på problemer omkring investeringer i selskaper med virksomhet i ikke-selvstyrte, omstridte eller ok-

kuperte områder, og nevnte virksomhet på kontinentalsokkelen utenfor Vest-Sahara som et konkret eksempel hvor det kunne være grunn til å vise tilbakeholdenhet.[23]

Det synes videre klart at Kerr-McGees virksomhet på sokkelen utenfor Vest-Sahara på oppdrag fra marokkanske myndigheter bidrar til å legitimere Marokkos krav på suverenitet over området. I den tidligere omtalte Resolusjon III om ikke-selvstyrte områder under FNs havrettskonvensjon heter det bl.a. at når det oppstår konflikt angående rettighetene til naturresursutnyttelse i et ikke-selvstyrt område, skal partene inngå i konsultasjoner hvor «the interests of the people of the territory concerned shall be a fundamental consideration.» Videre forpliktes statspartene til ikke å «jeopardize or hamper the reaching of a final settlement of the dispute.»[24] Som nevnt har norske myndigheter flere ganger gått ut og advart norske selskaper mot å gå inn i næringsvirksomhet i dette området, bl.a. fordi slik virksomhet vil kunne oppfattes som en legitimering av det marokkanske suverenitetskravet som igjen vil kunne svekke FN-prosessen. Det at norske myndigheter har oppfordret norske selskaper til å ikke drive næringsvirksomhet i dette området kan være et moment som støtter opp under de ovenstående argumenter.

Rådets tilrådning

Rådets konklusjon er å råde Finansdepartementet til å trekke investeringer i selskapet Kerr-McGee fra Petroleumsfondets investeringsunivers i henhold til retningslinjenes punkt 4.4, siste kulepunkt, som hjemler uttrekk av vedkommende selskap fra investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlatelser som innebærer en uakseptabel risiko for medvirkning til særlig alvorlige brudd på grunnleggende etiske normer.

Kerr-McGee har kommentert rådets utkast til tilrådning i brev av 5. april 2005. Brevet inneholder ikke argumenter eller faktum som endrer rådets tilrådning.

Tilrådningen er avgitt 12. april 2005 av Petroleumsfondets etiske råd:

Gro Nystuen	Andreas Føllesdal	Anne Lill Gade	Ola Mestad	Bjørn Østbø
(Leder)	(sign)	(sign)	(sign)	(sign)

Fotnoter

[1] Brev fra Kerr-McGee Corporation til Finansministeren, datert 4. januar 2005.
[2] Norges Banks årsrapport for 2004.
[3] I brev fra FNs juridiske kontor til presidenten for Sikkerhetsrådet, (S/2002/161) datert 12.februar 2002, para 2, heter det at Marokkanske myndigheter har opplyst til FN at kontrakten inneholder «standard options for the relinquishment of the rights under the contract or its continuation, including an option for future oil contracts in the respective areas or parts thereof.»
[4] Systemet med Non-Self-Governing Territories ble etablert gjennom FN-pakten for å regulere forholdene for territorier som ikke hadde oppnådd selvstendighet, dvs. kolonier, protektorater og mandat-områder av ulike slag.
[5] (Frente) Popular para la Liberacion de Saguia el-Hamra y del Rio de Oro.
[6] ICJ, Rådgivende uttalelse, datert 16. oktober 1975.
[7] S/RES 380 (1975) av 6. november 1975.
[8] Den såkalte Madrid-avtalen, inngått 14. november 1975.
[9] Avtale av 14. april 1976.
[10] Den siste ble vedtatt 25. januar 2005 (A/RES/59/131). Vest-Sahara har ellers vært behandlet i en rekke andre resolusjoner de siste årene, bl.a. A/RES/50/33, 6. desember 1995, A/RES/52/72, 10. desember 1997, A/RES/53/61, 3. desember 1998, A/RES/54/84, 6. desember 1999, A/RES/55/138, 8. desember 2000, A/RES/56/66, 10. desember 2001.
[11] Dette er opplyst i brev til Finansdepartementet fra SADRs utenriksminister, Mohamed Salem Ould Salek.
[12] United Nations Mission for a Referendum in Western Sahara.
[13] Befolkningen i Vest-Sahara er opprinnelig et nomadisk folk (Sahrawi-folket) som per i dag er på ca. 260.000 mennesker. Ca. 165.000 av disse befinner seg i flyktningeleirer i Algerie.
[14] Sikkerhetsrådet forlenget MINURSOs mandat fram til 30. april 2005 i resolusjon S/RES/1570 (2004).
[15] United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982 (UNCLOS), bl.a. artikkel 76 og 77.
[16] Bl.a. GA RES 3458 (XXV) av 10. desember 1975 som fastslår «the right of the people of the Spanish Sahara to self-determination, in accordance with General Assembly Resolution 1514 (XV)».
[17] Resolution III, Third United Nations Conference on the Law of the Sea.
[18] Brev fra FNs juridiske kontor til presidenten for Sikkerhetsrådet, datert 12. februar 2002, S/2002/161, se fotnote 2.
[19] S/2002/161, para 25.
[20] Petroleumsfondet eier aksjer for NOK 221 978 000 og obligasjoner for NOK 115 344 000 i Kerr-McGee.
[21] NOU 2003: 22, side 35.
[22] Brev fra FNs juridiske kontor til presidenten for Sikkerhetsrådet, (S/2002/161) datert 12. februar 2002, para 2.
[23] NOU 2003: 22, Forvaltning for fremtiden, side 92.
[24] Resolution III, 1 (b) under FNs Havrettskonvensjon.

Til Finansdepartementet

Oslo, 16. juni 2005
(Offentliggjort 2. september 2005)

Tilrådning om uttrekk av selskaper som produserer klasevåpen

Innledning

Petroleumsfondets etiske råd tilrår at selskapene General Dynamics Corporation, L3 Communications Holdings Inc, Raytheon Co, Lockheed Martin Corp, Alliant Techsystems Inc, EADS Co (European Aeronautic Defence and Space Company) og Thales SA utelukkes fra Petroleumsfondet fordi de antas å være involvert i produksjon av klasevåpen.

I de etiske retningslinjenes punkt 4.4, første setning, heter det:

«Rådet gir tilrådning om negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper.»

I NOU 22: 2003, og gjennom den senere behandlingen av retningslinjene i Stortinget, er det forutsatt at klasevåpen skal være blant de våpen som hører med til denne kategorien våpen/ammunisjon. Rådet har lagt dette til grunn.

Begrunnelsen er at selv om klasevåpen ikke er underlagt spesifikke folkerettslige restriksjoner, kan det likevel være uetisk å bruke slike våpen fordi dette kan «bryte med grunnleggende humanitære prinsipper». Begrepet grunnleggende humanitære prinsipper omfatter krigføringsprinsippene om at skadepotensialet må veies opp mot den militære nytteverdi, og at det alltid må sondres mellom militære og sivile mål. Særlig det siste prinsippet (distinksjonsprinsippet) vil kunne brytes ved bruk av klasevåpen. Dette gjelder for det første under angrep, fordi sprenglegemene spres over et stort område og det er vanskelig å finsikte slik at eventuelle sivile i området ikke rammes. Videre gjelder det også etter angrep, fordi mange klaseammunisjonstyper blir liggende igjen som blindgjengere og utgjør dermed en fare for sivilbefolkningen.

Klasevåpen er fellesbetegnelsen på våpen som består av en beholder som inneholder små bomber eller sprenglegemer. Størrelse og type av beholder, og type og antall småbomber, varierer. Våpnene lages med den hensikt å spre effekten av bombing over et større område av gangen. De kalles derfor gjerne «områdevåpen» («area-weapons»).

Man snakker gjerne om ulike «generasjoner» klasevåpen som er blitt utviklet siden annen verdenskrig. Den første «generasjonen» blir gjerne omtalt som «Improved Conventional Munitions» (ICM). Disse har mekaniske utløsermekanismer og har en høy blindgjengerprosent. Neste «generasjon» klaseammunisjon er beregnet på både å virke panserbrytende

og samtidig skade militært personell. Disse kalles derfor «Dual Purpose Improved Conventional Munitions» (DPICM) eller «Combined Effects Munitions» (CEM). Slik klaseammunisjon har gjerne noe mer avanserte sikringsmekanismer som skal øke sjansen for at bomben detoneres, men også disse våpnene har gjennomgående høye blindgjengerprosenter. Selv klaseammunisjon som er utstyrt med selvdestrueringsmekanismer eller selvnøytraliseringsmekanismer kan i mange tilfeller medføre fare for blindgjengere, fordi disse mekanismene av ulike grunner ikke alltid virker.

Rådet har i denne omgang foreslått å utelukke selskaper som er involvert i produksjon av sentrale komponenter til klasevåpen. Sentrale komponenter vil typisk være selve bombe-beholderen samt småbombene som utgjør ammunisjonen, i tillegg til andre deler som er vesentlige for at våpenet skal fungere.

Rådet har gjennomgått Petroleumsfondets portefølje samt referanseportefølje med tanke på identifisering av selskaper som er involvert i produksjon av slike klasevåpen som er nevnt over. Det understrekes at denne tilrådningen ikke inneholder en uttømmende liste over mulige produsenter av klasevåpen, og at nye tilrådninger om uttrekk på dette grunnlaget vil kunne komme senere.

Nærmere om klasevåpen

Det finnes flere leveringsmåter av klaseammunisjon. Blant den luftleverte klaseammunisjonen opererer man gjerne med ulike bomber, men også raketter med klaseammunisjon kan leveres fra fly. De luftleverte bombene er i utgangspunktet «fritt fall»-våpen, men kan være utstyrt med ulike typer styringsmekanismer. Bakkelevert klaseammunisjon kan skytes ut som artilleriprosjektiler, bombekastergranater eller missiler.

Estimater over blindgjengerandelen for klaseammunisjon, både med og uten selvdestrueringsmekanismer, varierer. Produsenter viser ofte til en feilprosent på 2 til 5. Militære har i en del sammenhenger akseptert en feilprosent på opp til 10–12. Mineryddere rapporterer ofte om andel blindgjengere på klaseammunisjon på 10 til 30 prosent. Det foreligger en rekke statistikker over feilraten ved bruk av klaseammunisjon, både fra brukerne (for eksempel fra forsvarsdepartementene i Storbritannia og USA) og fra ulike humanitære organisasjoner og mineryddere.

Feilraten henger sammen med hvilken type ammunisjon det er snakk om, og også til en viss grad leveringsmetoden og forholdene der ammunisjonen lander. De seneste årene er klaseammunisjon i stadig større grad blitt brukt som rakett- eller artilleriutskutt ammunisjon, samtidig som bruken av luftlevert klaseammunisjon har minket. Det mest vanlige utskytningssystemet de siste årene er de såkalte Multi Launch Rocket Systems (MLRS). Humanitære organisasjoner har hevdet at klaseammunisjon utskutt på denne måten forårsaket over 4.000 dødsfall etter Gulf-krigen i 1991. Under denne («Desert Storm») operasjonen i Irak hadde artillerilevert klaseammunisjon (med en kapasitet på 7728 sprenglegemer fordelt på 12 raketter) en feilrate på ca. 16 prosent. (Pentagons anslag i en rapport fra 2000). Dette betyr ca. 1236 udetonerte sprenglegemer i et område på 12 til 24 kvadratkilometer. Denne type klasevåpen har også vært mye brukt i den siste Irak-krigen.

Det at et område er blitt utsatt for klasebombing, gjør ofte at man ikke kan ta sjansen på å ta det i bruk til jordbruk eller andre sivile formål. Områder som har vært utsatt for klasebombing, må ryddes på en like ressurs- og tidkrevende måte som minefelt.

Sentrale komponenter
Som det framgår av ovenstående består et «klasevåpen» av en beholder som inneholder mindre sprenglegemer. Dette vil utgjøre de to hovedkomponentene. Begge typer komponenter består imidlertid av en rekke underkomponenter.

Selve de små sprenglegemene eller småbombene er naturligvis sentrale komponenter i et klasevåpen. Disse består bl.a. av selve sprengstoffet, beholderen rundt og en tenningsmekanisme eller sikring som gjør at sprengladningen detonerer. Dette er også nødvendige og sentrale komponenter. Beholderen som inneholder småbombene er som regel spesiallaget til dette formålet og må i så fall regnes som en sentral komponent i en klasebombe. Denne består også av flere underkomponenter. Alle beholdere vil ha en mekanisme eller sikring som gjør at beholderen åpner seg og slipper ut de mindre sprenglegemene. Både beholderne og småbombene vil i mange tilfeller ha styringsmekanismer som gjør at de kan styres inn mot målet, og at de treffer i riktig vinkel. Slike styringsmekanismer gjør det mulig å slippe klasebomber fra store høyder og dermed unngå antiluftskyts. De vil dermed også kunne anses som nødvendige og sentrale komponenter.

På grunn av svært stor variasjon i typer og produktspesifikasjoner innenfor samlebetegnelsen klasevåpen, vil Rådet ikke forsøke å etablere en uttømmende liste over hva som er «sentrale komponenter» i slike våpen. Det ovenstående avsnittet er derfor ment som eksempler på hva som kan være sentrale komponenter i klasevåpen.

Klasevåpen som ikke anses omfattet av retningslinjene
Produksjon av enkelte typer klasevåpen anses ikke å gi grunnlag for uttrekk. Dette dreier seg om såkalte «Advanced Munitions» av typen CBU 97/CBU 105 med småbomber av typen BLU 108. Antallet småbomber er lavt, maksimum 10 stykker per bombe, og disse er målsøkende og utviklet for å detonere når de treffer pansrede kjøretøyer. Dette er dermed ikke et «områdevåpen» som er beregnet på å ramme tilfeldige mål innenfor et avgrenset område.

Det er videre liten risiko for at sivile rammes under angrep av denne typen klaseammunisjon fordi antallet småbomber er så lavt. Et lavt antall gir også større pålitelighet fordi man da får plass til bedre sikringsmekanismer. Det er dermed liten fare for at sivile rammes etter et angrep fordi blindgjengerprosenten er svært lav. Rådet anser på denne bakgrunn ikke disse våpnene for å være i strid med grunnleggende humanitære prinsipper.

Selskaper som er involvert i produksjon av klasevåpen

Rådet har basert denne tilrådningen på informasjon som har vært mottatt og innhentet fra en rekke ulike kilder. I tillegg til eget søkearbeid, bl.a. gjennom databasene til Jane's Information Group, har vi innhentet informasjon fra Norsk Folkehjelps mineavdeling, Human Rights Watch' våpenavdeling, Den internasjonale landminekampanjen (ICBL), Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) og det britiske screeningselskapet EIRIS. Rådet har bearbeidet denne informasjon med sikte på å identifisere selskaper som er involvert i produksjon av klasevåpen.

Rådet anmodet medio april i år Norges Bank om å kontakte nærmere angitte selskaper med tanke på å få bekreftet opplysninger om eventuell involvering i klasevåpenproduksjon. Disse selskapene ble bedt om å svare på følgende spørsmål:
«In connection with the implementation of these Guidelines we have been asked by the Advisory Council on Ethics for the Government Petroleum Fund to enquire whether it is correct that your

company, or subsidiaries of your company, are producing, assembling or planning to produce or assemble: key components to air delivered or surface delivered cluster dispensers such as aerial bomb dispensers, rockets or other containers, and/or sub-munitions for such dispensers, such as ICM (Improved Conventional Munitions) or DPICM (Dual Purpose Improved Conventional Munitions) /CEM (Combined Effects Munitions).»

De nedenstående selskapene mottok dette brevet i slutten av april 2005. Selskapene har gjennom denne henvendelsen blitt gitt anledning til å kommentere forslaget til uttrekk og bakgrunnen for det i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5.

Tilrådning

Rådets tilrådning er å utelukke følgende selskaper fra Petroleumsfondets investeringsunivers i henhold til retningslinjenes punkt 4.4, første alternativ, som hjemler negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper:

General Dynamics Corporation bekrefter i brev datert 2. mai 2005 til Norges Bank at selskapet produserer «fuzes» (dvs. tennsatser) til BLU-97 som er sprenglegemene i ulike klasevåpen, bl.a. de som inngår i JSOW-A (Joint Stand Off Weapon). Dette er å anse som en sentral komponent i klasevåpen.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **General Dynamics Corporation** fra Petroleumsfondet.

L3 Communications Holdings Inc. bekrefter i brev datert 2. juni 2005 til Norges Bank følgende: *«(…) Norges Bank requested information regarding L-3 Communicatons involvement in the development and/or production of components for cluster munition dispensers or the sub-munition contained therein. Two companies within L-3 Communications Cooperation manufacture and design such products.»* Dette dreier seg om «safety and arming devices», dvs. sikringer og tennsatser, til ulike typer luft- og bakkeleverte klasevåpen. Dette er å anse som sentrale komponenter i slike våpen.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **L3 Communications Holdings, Inc.** fra Petroleumsfondet.

Raytheon Company produserer ifølge sin egen hjemmeside JSOW og klaseammunisjon til disse: *«JSOW integrates the BLU-97 combined effects bomblets and the BLU-108 sensor fused weapon subminitions for area targets or armoured vehicles».* Dette er å anse som klasevåpen. Disse opplysningene er bekreftet av Jane's Information Group. Selskapet har ikke besvart henvendelsen fra Norges Bank.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Raytheon Company** fra Petroleumsfondet.

Lockheed Martin Corporation produserer ifølge egen hjemmeside bl.a. ulike missiler som må kategoriseres som klasevåpen. Et av disse er MLRS M26-S. Dette er et bakke-til-bakke missil som skytes ut med feltartillerisystem av typen MLRS. M26 inneholder 644 stk. M77 DPICM klaseammunisjon/småbomber. Selskapet produserer også ulike andre varianter av denne typen våpen. Disse opplysningene er bekreftet av Jane's Information Group. Selskapet har ikke besvart henvendelsen fra Norges Bank.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Lockheed Martin Corporation** fra Petroleumsfondet.

Alliant Techsystems, Inc. produserer klasebombe av type CBU-87/B, som innholder 202 stk BLU-97 sprenglegemer. Dette er et av de mest brukte luftleverte klasevåpen. Disse opplysningene er bekreftet av bl.a. Jane's Information Group. Selskapet har ikke besvart henvendelsen fra Norges Bank.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Alliant Techsystems, Inc.** fra Petroleumsfondet.

EADS N.V. (European Aeronautic Defence and Space Company) bekrefter i brev til Norges Bank datert 8. juni 2005 at selskapet inngår i et «50 %/50 % joint venture» sammen med Thales SA (se under) i selskapet TDA. Ifølge brevet produserer TDA blant annet bombekastergranaten PR Cargo, som EADS beskrives slik: *«This is a submunition projectile for 120 mm rifled mortars. Equipped with dual-effect submunitions, it enganges dismounted troops and light armored vehicles.»* Ifølge Jane's Information Groups database Infantry Weapons inneholder PR Cargo 16 sprenglegemer.

Denne våpentypen er et «områdevåpen» og er primært ment brukt mot personell. Mineseksjonen i Norsk Folkehjelp bekrefter at bruk av artilleri- og bombekasterleverte klasevåpen medfører et stort humanitært problem.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **EADS N.V.** (European Aeronautic Defence and Space Company) fra Petroleumsfondet.

Thales S.A. bekrefter på egen hjemmeside at selskapet inngår sammen med EADS N.V. med 50 % i selskapet TDA, og anbefales derfor utelukket på samme grunnlag som EADS N.V. Thales S.A. har ikke besvart henvendelsen fra Norges Bank.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Thales S.A.** fra Petroleumsfondet.

Tilrådningen er avgitt 16. juni 2005 av Petroleumsfondets etiske råd:

Gro Nystuen	Andreas Føllesdal	Anne Lill Gade	Ola Mestad	Bjørn Østbø
(Leder)	(sign)	(sign)	(sign)	(sign)

Til Finansdepartementet

Oslo 19. september 2005
(Offentliggjort 5. januar 2006)

Tilrådning om uttrekk av selskaper som utvikler og produserer kjernevåpen

Innledning

Petroleumsfondets etiske råd tilrår at selskapene BAE Systems Plc., Boeing Co., Finmeccanica Sp.A., Honeywell International Inc., Northrop Grumman Corp., United Technologies Corp. og Safran SA utelukkes fra Petroleumsfondet fordi de antas å være involvert i utvikling og produksjon av kjernevåpen.

I de etiske retningslinjenes punkt 4.4, første setning, heter det:
«Rådet gir tilrådning om negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper.»

I NOU 22: 2003,[1] og gjennom den senere behandlingen av retningslinjene i Stortinget, er det forutsatt at det ikke skal investeres i selskaper som «utvikler og produserer de sentrale komponenter til kjernevåpen». Rådet antar at «utvikling og produksjon» av «sentrale komponenter» til kjernevåpen omfatter noe mer enn bare produksjon av selve atomstridshodet. Bl.a. er det lagt til grunn at selve missilet som fører stridshodet omfattes, i tillegg til enkelte former for testing av nye våpen og oppgradering av eksisterende våpen.

Rådet har gjennomgått Petroleumsfondets portefølje og referanseportefølje med tanke på identifisering av selskaper som er involvert i utvikling og produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen. Det understrekes at denne tilrådningen ikke inneholder en uttømmende liste over mulige selskaper som omfattes av dette utelukkelseskriteriet, og at nye uttrekk på dette grunnlaget vil kunne komme senere.

Nærmere om kjernevåpen

I følge Ikkespredningsavtalen er kjernevåpen et masseødeleggelsesvåpen som det for de fleste stater vil være forbudt å besitte[2]. De såkalte atommaktene (USA, Storbritannia, Frankrike, Russland og Kina) har, ut fra historiske forutsetninger som ikke vil utdypes her, et unntak fra dette forbudet. Det må videre regnes som sikkert at India, Pakistan og Israel har utviklet kjernevåpen.

Virkningen av bruk av kjernevåpen er av en slik art at det er vanskelig å forestille seg at man kan skille mellom sivile og militære mål ved bruk av denne våpentypen. Bruk av slike våpen vil uansett føre til langvarige miljøskader og vil også kunne hevdes å føre til overflødig skade og unødvendig lidelse i forhold til den militære nytteverdien. Mange vil derfor hevde at bruk av kjernevåpen strider mot grunnleggende humanitære prinsipper. [3] Dette er nærmere omtalt i NOU 22: 2003. [4]

Det finnes to hovedtyper kjernevåpen; fisjonsvåpen og fusjonsvåpen. Prinsippet for fisjonsvåpen er at atomene i et spaltbart materiale (anriket uran eller plutonium) blir splittet i mindre bestanddeler. Denne fisjonen frigjør energi som forårsaker sprengvirkningen. Fusjonsvåpen, også kalt hydrogenbomber, virker ved at isotoper av hydrogen fusjonerer for å danne helium. For å starte fusjonsprosessen brukes en fisjonsreaksjon. Fusjonsprosessen er den samme som skjer i solen, og frigjør enorme mengder med energi.

Kjernevåpen har en langt større sprengvirkning enn konvensjonelle våpen. De kraftigste fusjonsvåpen som er testet, hadde en sprengkraft tilsvarende over 50 millioner tonn konvensjonelt sprengstoff (TNT). I tillegg til trykkbølgen som en kjernefysisk detonasjon skaper, avgis det energi i form av sterk varme samt radioaktiv og elektromagnetisk stråling.[5]

Kjernevåpen har to ganger blitt brukt i krig da USA i august 1945 slapp atombomber på de japanske byene Hiroshima og Nagasaki. Begge disse var fisjonsvåpen. Bomben som ble sluppet over Hiroshima inneholdt høyanriket uran, og den som ble sluppet over Nagasaki hadde plutonium som spaltbart materiale. Begge hadde en sprengkraft tilsvarende omlag 20 000 tonn TNT.

Under den kalde krigen gikk utviklingen av kjernevåpen i retning av stadig kraftigere våpen som virkemiddel for avskrekking. En ny utvikling som nå er rapportert,[6] er at det utvikles såkalte «mini-nukes»,[7] dvs. taktiske kjernevåpen til bruk mot underjordiske bunkere og med sprengkraft tilsvarende omlag 1000 tonn TNT. Hensikten er å kunne bruke slike våpen i krigføring, og ikke bare til avskrekking. En slik strategi vil føre til at ikke-spredningsregimet faller sammen og at flere stater sannsynligvis anskaffer kjernevåpen.

Produksjon av kjernevåpen er svært ressurskrevende og krever en rekke innsatsfaktorer. Den mest sentrale komponent i et kjernevåpens stridshode er spaltbart materiale i tilstrekkelig mengde. Dette vil være enten plutonium eller anriket uran. Plutonium er ikke et naturlig forekommende grunnstoff, men produseres i atomreaktorer med utgangspunkt i uran. Uran er naturlig forekommende og utvinnes ved gruvedrift, men må bearbeides og anrikes for å kunne anvendes i kjernevåpen. Anrikningen kan skje på flere måter, men krever uansett metode store og teknologisk avanserte anlegg.[8] Også uran som skal anvendes til produksjon av kjernekraft, må anrikes. Graden av anrikning vil imidlertid være lavere for uran som anrikes til sivilt bruk enn til spaltbart materiale i kjernevåpen. Plutonium raffinert til såkalt «weapon's grade» har ingen sivil anvendelse.

De øvrige komponenter som inngår i kjernevåpenets stridshode kan være forholdsvis enkle. Det trengs blant annet sprengstoff og detonatorer for å starte kjedereaksjonen, og stridshodet må innkapsles slik at det er intakt når det når sitt mål.

Kjernevåpen kan bringes til målet på ulike måter; de kan slippes eller skytes fra fly, eller skytes i missiler fra stasjonære eller mobile anlegg på bakken eller fra skip og undervannsbåter.

Forståelsen av «utvikling og produksjon av sentrale komponenter»

Produksjon av spaltbart materiale og stridshoder
Fremstilling av spaltbart materiale som kan anvendes i kjernevåpen samt tilvirkning av kjernevåpens stridshoder foregår, så vidt Rådet er kjent med, kun ved statlige anlegg.

Utvikling og testing av stridshoder
Private selskaper kan være direkte involvert i utvikling og testing av stridshoder for kjernevåpen.

Som en følge av blant annet prosessen rundt Prøvestansavtalen[9] er omfanget av kjernefysiske prøvesprenginger betydelig redusert de senere år selv om avtalen ikke har trådt i kraft. Testing av kjernevåpen kan imidlertid omfatte simuleringer og andre former for tester som ikke omfattes av avtalen.

Rådet anser at enhver form for testing av kjernevåpens stridshoder er en vesentlig innsatsfaktor ved tilvirkning av kjernevåpen og at slik virksomhet omfattes av retningslinjene. Dette er i tråd med føringene i NOU 2003:22[10] hvor det legges til grunn at Petroleumsfondet ikke bør være investert i selskaper som «utvikler og produserer de sentrale komponenter i kjernevåpen.« Dette gjelder selv om slik testing skjer innenfor rammene det legges opp til i Prøvestansavtalen.

Infrastruktur til produksjon av kjernevåpens stridshoder
Selskaper som leverer tjenester knyttet til drift og vedlikehold av bygninger og generell infrastruktur ved statlige anlegg som bl.a. produserer stridsholder, men som ikke har direkte befatning med selve våpenproduksjonen, anses ikke å omfattes av investeringsrestriksjonen.

Komponenter med dobbelt formål («dual use»)
Problematikken knyttet til såkalt dobbelt formål («dual use»), dvs. at komponenter som inngår i kjernevåpen også kan ha annen anvendelse, er et meget komplisert og sentralt tema i forbindelse med opprettholdelse av ikke-spredningsregimet.

Rådet legger til grunn at utvikling eller fremstilling av materiell eller annen virksomhet som kan kategoriseres som «dobbelt formål», i utgangspunktet ikke vil omfattes av retningslinjenes punkt 4.4. Dette vil blant annet gjelde utvinning av uran eller bearbeiding av uran for andre formål enn produksjon av kjernefysiske våpen. Videre vil produksjon og vedlikehold av leveringsplattformer (fly, skip, undervannsbåter, missiler) som også kan anvendes for konvensjonelle våpen, heller ikke omfattes av restriksjonen. Dette gjelder også såkalte «atom-ubåter». Disse undervannsbåtenes fremdriftsmaskineri er drevet av kjernekraft, men deres våpensystemer kan være enten konvensjonelle eller kjernefysiske.

Missiler
Missiler som ikke har annen anvendelse enn å kunne levere kjernefysiske stridsholder, faller ikke i kategorien «dobbelt formål». Dette kan for eksempel omfatte interkontinentale ballistiske missiler som skytes opp fra land (såkalte ICBM) eller undervannsbåter (såkalte SLBM). Ikkespredningsavtalen omfatter i utgangspunktet ikke missiler, selv om avtalens fortale bruker formuleringen «… the elimination from national arsenals of nu-

clear weapons and the means of their delivery…» Det finnes heller ingen andre internasjonale avtaler som omfatter utvikling, produksjon eller bruk av missiler generelt. I 2002 ble det utarbeidet en egen rapport[11] til FNs Generalsekretær om «The issue of missiles in all its aspects».[12] Bakgrunnen for FN-rapporten er uroen over det økende antall missiler i flere land, deres økende rekkevidde og missilenes mulighet for å levere masseødeleggelsesvåpen. Norge har siden 1990 vært medlem av Missile Technology Control Regime,[13] og derigjennom arbeidet for å begrense spredningen av teknologi og komponenter som kan inngå i missiler som kan føre masseødeleggelsesvåpen.

Rådet anser at utvikling og produksjon av missiler som ikke har annen mulig anvendelse enn levering av kjernefysiske stridshoder, omfattes av investeringskriteriet, da slike missiler må anses som sentrale komponenter til kjernevåpen.

Oppgradering av missiler

Våpensystemer kan holdes operasjonelle i flere tiår. Dette gjøres ved systematisk vedlikehold og ved å gjennomføre programmer for oppgraderinger. Slik holdes f.eks. kjernevåpensystemer som ble produsert på 1960-tallet oppgradert i tråd med den teknologiske utvikling. Rådet er kjent med at det blant annet i USA er omfattende programmer for oppgradering av landets ICBM-våpen. Disse våpensystemene er gjenstand for oppgraderinger som over tid omfatter utskifting av en rekke deler, så som motorer og styrings- og kommunikasjonssystemer. Slike oppgraderinger er en forutsetning for å holde våpensystemene operative. Etter Rådets vurdering kan slike oppgraderinger anses som en løpende produksjonsprosess og dermed sidestilles med første gangs tilvirkning av sentrale komponenter for kjernevåpen.

Infrastruktur for vedlikehold av kjernevåpensystemer

Selskaper som fondet er investert i kan være involvert i for eksempel vedlikehold av marinefartøy som fører kjernevåpen. I forbindelse med slikt vedlikehold kan kjernevåpen losses av fartøyer for å lagres midlertidig annet sted. Siden marinefartøyer generelt faller inn under «dual use», vil ikke vedlikehold av fartøyer i seg selv omfattes av kriteriet. Rådet anser heller ikke at det å delta i håndtering eller transport av kjernevåpen eller missiler for kjernevåpen i forbindelse med vedlikehold faller innenfor investeringskriteriet, da dette blir for perifert i forhold til selve utviklingen og produksjonen av slike våpen.

Øvrige innsatsfaktorer

Gjennom deltagelse i Nuclear Suppliers Group (NSG)[14] bidrar Norge til å begrense spredning av kjernevåpen ved å opprettholde restriksjoner på handel med teknologi og komponenter som kan brukes til fremstilling av kjernevåpen.

NSG har utarbeidet detaljerte retningslinjer[15] for eksport av teknologi og komponenter som er utviklet for kjernefysisk bruk. Dette omfatter bl.a. kjernefysisk materiale og utstyr til reaktorer samt anlegg og utstyr for anriking av spaltbart materiale. Det er videre etablert retningslinjer for eksport av teknologi og komponenter som kategoriseres som «dual use».[16]

De innsatsfaktorer som NSG har utarbeidet retningslinjer for, vil omfattes av investeringsrestriksjonen såfremt de direkte inngår som komponenter i kjernevåpen. Imidlertid vil mange av de innsatsfaktorer som NSGs retningslinjer omfatter, være knyttet til anrikning av uran og bygging og drift av for eksempel kjernereaktorer. Dette vil normalt falle utenfor retningslinjenes punkt 4.4. Petroleumsfondet har ingen investeringsrestriksjoner knyttet til kjernekraftproduksjon.

Illegal handel
Omfattende internasjonale avtaler og kontrollregimer er etablert for å hindre spredning av kjernevåpenkomponenter til ikke-atommakter. Illegalt salg av slike komponenter kan likevel forekomme. Denne type virksomhet er det ikke mulig for Rådet å skaffe seg førstehånds kjennskap til, men dersom det i fremtiden skulle bli kjent at selskaper i Petroleumsfondets portefølje eller referanseindeks er involvert i slik illegal handel, vil Rådet kunne anbefale at disse selskapene utelukkes for investering, jfr. NOU 2003:22.[17]

Selskaper som er involvert i produksjon av kjernevåpen

Rådet har basert denne tilrådning på informasjon som har vært mottatt og innhentet fra ulike kilder. Det er bl.a. utført søk på selskapers hjemmesider og i databasene til Jane's Information Group. I tillegg er det innhentet informasjon fra Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) og Utenriksdepartementet.

Rådet anmodet i juni og august i år Norges Bank om å kontakte nærmere angitte selskaper med tanke på klargjøre opplysninger om disse selskapenes eventuelle involvering i produksjon av kjernevåpen. Selskapene ble bedt om å besvare følgende:

«In connection with the implementation of these Guidelines, we have been asked by the Advisory Council on Ethics for the Government Petroleum Fund to enquire into whether your company, or any of its subsidiaries, is involved in the development, testing, production, assembly or maintenance of components made for nuclear weapons.»

Selskapene har gjennom denne henvendelsen blitt gitt anledning til å kommentere forslaget til uttrekk og bakgrunnen for det i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5.

Rådet er kjent med at enkelte selskaper, blant annet Lockheed Martin og EADS, som allerede er utelukket fra Petroleumsfondet på grunnlag av produksjon av klasevåpen, også kan være involvert i produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen. Rådet anser det ikke som nødvendig å omtale dette ytterligere.

Tilrådning

Rådet tilråder å utelukke følgende selskaper fra Petroleumsfondets investeringsunivers i henhold til retningslinjenes punkt 4.4, første alternativ, som hjemler negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper:

Honeywell International Inc. har gjennom datterselskapet Honeywell Technology Solutions Inc. ansvaret for reparasjon, utvikling, kalibrering, drift og vedlikehold av måleinstrumenter samt registrering av data ved simulering av kjernevåpendetonasjoner ved White Sands Missile Range i New Mexico. Selskapet selv omtaler denne virksomheten slik: [18]

«As the Instrumentation Support Contractor, HTSI is responsible for maintaining an inventory of instrumentation to monitor and record data associated with simulated nuclear weapons and conventional weapons effects testing at White Sands Missile Range, New Mexico. Activities include repair, calibration, maintenance, operations, software development, engineering, documentation, and logistics support.»

Rådet anser at denne formen for simulert testing av kjernefysiske stridshoder er en sentral innsatsfaktor ved utvikling og produksjon av nye kjernevåpen og for å holde eksisterende kjernevåpen operative.

Honeywell International har ikke besvart henvendelse fra Norges Bank med spørsmål om hvorvidt selskapet er involvert i produksjon av deler til kjernevåpen.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Honeywell International Inc.** fra Petroleumsfondet.

BAE Systems Plc, Finmeccanica SpA og EADS inngår i joint venture selskapet MBDA. Eierstrukturen er i følge MBDAs hjemmeside:[19] 37,5% BAE, 37,5% EADS, og 25% Finmeccanica. Dette er bekreftet på hjemmesidene til BAE Systems[20] og Finmeccaninca.[21]

MBDA har i følge *Jane's Air Launched Weapons* kontrakt på å utvikle og produsere missilet ASMP-A for det franske flyvåpenet. ASMP-A beskrives som *«nuclear warhead air-to-surface missile».* ASMP-A vil i følge *Jane's* utrustes med et kjernefysisk stridshode som blir levert av det statlige franske CEA (Commissariat á l'Energie Atomique). Kontrakten om leveranse av ASMP-A ble inngått i 1996 og leveransene vil være sluttført i 2008.

MBDA viser komponenter av ASMP-A på sin egen hjemmeside.[22] Det er ikke kjent at ASMP-A kan ha noen annen anvendelse enn å levere kjernevåpen. Rådet anser derfor at ASMP-A er en sentral komponent til kjernevåpen.

MBDA produserer missiler til ulike militære formål. Det er ikke klart om BAE og Finmeccanica spiller en aktiv rolle i utviklingen og produksjonen spesifikt av ASMP-A utover å være deleier av MBDA. Rådet vil uansett ikke tillegge dette noen særlig vekt, men legger til grunn at selskapene er aktive eiere i MBDA og således medvirker direkte til produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen.

BAE Systems avstår i brev til Norges Bank å kommentere hvorvidt selskapet er involvert i utvikling eller produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen. Finmeccanica har ikke besvart brevet fra Norges Bank. EADS er allerede utelukket fra Petroleumsfondet fordi selskapet trolig produserer klasevåpen og er derfor ikke tilskrevet i forbindelse med kjernevåpen.

Rådet anbefaler å utelukke selskapene **BAE Systems Plc** og **Finmeccanica SpA** fra Petroleumsfondets portefølje.

SAFRAN SA er morselskap for selskapene Snecma og Sagem. Jane's Missiles and Rockets [23] skriver 01.02.05:

«TEADST SPACE Transportation has signed a contract with the French armament procurement agency (DGA) for production of the TM51T submarine-launched ballistic missile (SLBM) The contract covers series production of the TM51T weapon system for a period of 10 years. Worth more than EUR3 billion (US$4 billion), it includes a fixed tranche and several conditional options. TEADST SPACE Transportation is prime contractor for the programme, while TSNECMAT, SNPE, TDCNT, TThalesT and Sagem are the main subcontractors.»…«The TM51T missile will enter service in 2010 on board the ballistic-missile submarine Le Terrible, followed by Le Vigilant, Le Triomphant and Le Téméraire after retrofit.

The new missile weighs more than 50 tonnes compared with the 35 tonnes of the current TM45T. Maximum range will be more than 6,000 km, with altitudes of up to 1,000 km at the

peak of its trajectory. It has an increased payload capacity and a higher accuracy than the TM45T. The TM45T can carry up to six TN-75 warheads, each with an estimated yield of 100 kT.»

Dette dreier seg om utvikling av et nytt missilsystem (M51) for strategiske kjernevåpen for den franske marine. Data for våpenet er ikke offentlig kjent, men det sammenlignes i artikkelen med det eksisterende M45, som kan føre seks stridshoder, hver med sprengkraft tilsvarende 100 000 tonn TNT. Selv om M51 ikke eksplisitt omtales som et kjernevåpen, fremgår dette som åpenbart av den oppgitte sprengvirkning.

Pr. 31.12.04 var fondet investert i SNECMA[24] og Sagem.[25] Disse selskapene er ikke lenger notert selvstendig, men inngår nå som heleide datterselskaper av selskapet Safran SA som inngår i fondets referanseportefølje.

Leveranse av rakettmotorer til M51 omtales på Safrans hjemmesider:[26] *«The DGA (military procurement office) notifies EADS SPACE Transportation of an order for 3 billion € for the production of the M51 ballistic missile for which Snecma Propulsion Solide supplies various thrusters.»* Rådet anser at rakettmotorer til M51 må regnes som sentrale komponenter til kjernevåpen.

Safran SA har ikke besvart henvendelse fra Norges Bank med spørsmål om hvorvidt selskapet er involvert i produksjon av deler til kjernevåpen. EADS og Thales er allerede utelukket fra fondet pga. produksjon av klasevåpen og er ikke tilskrevet i forbindelse med kjernevåpen.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Safran SA** fra Petroleumsfondets portefølje.

Northrop Grumman Corp. er ifølge egen pressemelding[27] kontraktør for vedlikehold og oppgradering av US Air Force's Minuteman III ICBM:
«Northrop Grumman is the Air Force's ICBM prime integration contractor charged with maintaining readiness of the United States' ICBM weapon system through 2020. In addition to sustaining and maintaining the force, Northrop Grumman manages more than 10 modernization efforts to maintain viability of our nation's ICBM fleet. This 15-year program, which began in December 1997, is currently valued at $4.5 billion with a total projected value of $6 billion. Northrop Grumman manages a team consisting of four principal teammates and more than 20 subcontractors.»

ICBM, dvs. Intercontinental Ballistic Missiles, utgjør hovedelementet i USAs landbaserte, strategiske kjernevåpen. Som en følge av nedrustningsforhandlinger er antallet slike våpen betydelig redusert de senere år. USA vil imidlertid beholde bl.a. 500 Minuteman III og 50 MX Peacekeeper missiler[28]. Dette er kjernefysiske våpensystemer som ble utviklet på hhv. 1960-og 1980-tallet, og som nå gjennomgår et omfattende program for modernisering for å kunne holdes operasjonelle i flere tiår fremover. Oppgraderingene omfatter blant annet styringssystemer, kommunikasjonssystemer, motorer og selve utskytningsanleggene.

Kontrakten som Northrop Grumman Corp har, omfatter ansvaret for gjennomføring av over 10 ulike moderniseringsprogrammer for ICBM, blant annet PRP (Propulsion Renewal Program) for utskifting/oppgradering av rakettmotorer til Minuteman III.[29]

Rådet mener denne type oppgraderinger og utskifting av komponenter kan sammenliknes med førstegangs produksjon av komponentene.

Northrop Grumman Corp. har i brev til Norges Bank bekreftet at selskapet er involvert i utvikling, produksjon, sammenstilling og vedlikehold av kjernefysiske våpensystemer.

Rådet anbefaler at **Northrop Grumman Corp.** utelukkes fra Petroleumfondets portefølje.

Boeing Co. leverer ifølge opplysninger på egen hjemmeside[30] ulike former for vedlikehold og oppgraderinger av Minuteman III ICBM:
«Boeing is a member on the Air Force's ICBM Prime Integration Team led by TRW Inc. The contract covers sustainment work for the United States' ICBM fleet. Boeing will provide leadership in guidance and control systems and liquid propulsion as well as on ground sub-systems. Additionally, Boeing will provide major support to the overall systems engineering and sustainment effort.

The value of Boeing's work package could reach $824 million if the government exercises each of 14 annual options to continue the contract between now and the year 2012. The value of the entire ICBM Prime Team's contract could reach $3.4 billion.

Boeing is already under contract directly to the government for the Minuteman III Guidance Replacement Program (GRP) - which will ultimately be incorporated into the ICBM Prime Integration contract. The GRP program will have a value well in excess of $1 billion.»

Av de oppgraderingene som nevnes spesifikt, er GRP (Guidance Replacement Program) som dreier seg om fornyelse av styringssystem for Minueteman III. GRP [31] har en kontraktsverdi på over en milliard dollar. Boeing leverer også oppgraderinger av utstyr for samband mellom ulike ICBM utskytningssiloer og kommandosentraler.

Rådet mener at denne type oppgraderinger og utskifting av komponenter kan sammenliknes med førstegangs produksjon av komponentene.

Boeing Company har ikke besvart henvendelse fra Norges Bank med spørsmål om hvorvidt selskapet er involvert i produksjon av deler til kjernevåpen.

Rådet anbefaler at **Boeing Company** utelukkes fra Petroleumfondets portefølje.

United Technologies Corp. ble tilskrevet av Norges Bank på bakgrunn av selskapets pressemelding[32] den 3. august 2005 om oppkjøp av Rocketdyne Propulsion & Power fra Boeing Company.

Rocketdyne forestår oppgraderinger og tester av motorer for USAs MX Peacekeeper ICBM, som ikke har annen funksjon enn å kunne frakte kjernefysiske stridshoder.

På hjemmesiden[33] til Pratt & Whitney, som er et heleid datterselskap av United Technologies, beskrives denne virksomheten slik: *«The PK(dvs. Peacekeeper)missiles remain in operational service with fifty missiles emplaced in silos at Warren Air Force Base. Rocketdyne continues to provide the Air Force with Sustaining Engineering and Aging & Surveillance Test support. Follow-on Operational Test & Evaluation (FOT&E) flights continue to occur at one flight per year.»* Rådet anser at dette dreier seg om testing og oppgradering av sentrale komponenter til kjernevåpen.

Rådet mener denne type oppgradering, testing og utskifting av komponenter kan sammenliknes med førstegangs utvikling og produksjon av komponentene.

United Technologies Corp. har ikke besvart henvendelse fra Norges Bank med spørsmål om hvorvidt selskapet er involvert i produksjon av deler til kjernevåpen.

Rådet anbefaler at **United Technologies Corp**. utelukkes fra Petroleumfondets portefølje.

Tilrådningen er avgitt 19. september 2005 av Petroleumsfondets etiske råd:

Gro Nystuen	Andreas Føllesdal	Anne Lill Gade	Ola Mestad	Bjørn Østbø
(Leder)	(sign)	(sign)	(sign)	(sign)

Fotnoter

1 NOU 22:2003, s. 31 og 168, TUhttp://odin.dep.no/filarkiv/207786/NOU0303022-TS.pdfUT
2 Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, TUhttp://disarmament2.un.org/wmd/npt/npttext.htmlUT
3 Bl.a. det såkalte proposjonalitetsprinsippet som er reflektert i artikkel 35 i første tilleggsprotokoll til Geneve-konvensjonene.
4 NOU 22:2003, s 144 TUhttp://odin.dep.no/filarkiv/207786/NOU0303022-TS.pdfUT
5 Federation of American Scientists (TUwww.fas.orgUT)
6 http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/3126141.stmUT
7 http://www.cbsnews.com/stories/2003/08/06/national/main566869.shtmlUT
8 http://www.fas.org/irp/imint/doe_ornl_k25_2.htmUT
9 http://www.ctbto.org/treaty/treaty_text.pdfUT
10 NOU 22:2003 s 144, TUhttp://odin.dep.no/filarkiv/207786/NOU0303022-TS.pdfUT
11 http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/493/38/PDF/N0249338.pdf?OpenElementUT
12 United Nations General Assembly, The issue of missiles in all its aspects, Report by the Secretary-General (A/57/229).
13 http://www.mtcr.info/english/UT
14 http://www.nsg-online.org/UT
15 http://www.nsg-online.org/PDF/infcirc254r7p1-050223.pdfUT
16 http://www.nsg-online.org/PDF/infcirc254r6p2-050223.pdfUT
17 NOU 22:2003 s 147, TUhttp://odin.dep.no/filarkiv/207786/NOU0303022-TS.pdfUT
18 http://www.honeywell-tsi.com/programs/dtra.htmUT
19 http://www.mbda.net/site/FO/scripts/siteFO_contenu.php?lang=EN&noeu_id=37UT
20 http://www.baesystems.com/internationalpartnerships/index.htmUT
21 http://www.finmeccanica.it/finmeccanica/default.htmUT
22 http://www.mbda.net/site/FO/scripts/siteFO_contenu.php?noeu_id=77&lang=ENUT
23 Database levert av Jane's Information Group med oversikt over missilsystemer. Se www.janes.comUT
24 http://www.snecma-moteurs.com/?&lg=enUT
25 http://www.sagem.com/UT
26 http://www.safran-group.com/article.php3?id_article=903&lang=enUT
27 http://investor.northropgrumman.com/phoenix.zhtml?c=112386&p=IROL-nrtext&t=Regular&id=633147&UT
28 http://www.af.mil/factsheets/factsheet_print.asp?fsID=113&page=1UT
29 http://www.defenselink.mil/contracts/2005/ct20050714.htmlUT
30 http://www.boeing.com/defense-space/ic/icbmsys/prime.htmlUT
31 http://www.boeing.com/news/frontiers/archive/2003/may/mainfeature.htmlUT
32 http://www.pratt-whitney.com/pr_080305.aspUT
33 http://www.pratt-whitney.com/prod_space_rdyne_pbps.aspUT

Til Finansdepartementet

Oslo 20. september 2005
(Offentliggort 13. oktober 2005)

Tilrådning angående folkerettmessigheten av våpensystemene Spider og Intelligent Munition System (IMS)

Innledning

Det vises til brev fra Finansdepartementet datert 31. august d.å., hvor departementet, på bakgrunn av flere medieoppslag, ber Petroleumsfondets Etiske Råd om å vurdere hvorvidt de to våpensystemene Spider og Intelligent Munition Systems (IMS) er i strid med Antipersonellminekonvensjonen. Av de tre selskapene som angis å være involvert i planene for disse våpensystemene, er to allerede utelukket fra Petroleumsfondet på grunn av produksjon av klasevåpen. Dette gjelder General Dynamics og Alliant Techsystems (ATK). Det tredje selskapet, Textron Systems, befinner seg per i dag i fondets portefølje. Grunnlaget for henvendelsen er de etiske retningslinjenes punkt 4.3, som sier at «Rådet gir tilrådning om hvorvidt en investering kan være i strid med Norges folkerettslige forpliktelser, etter anmodning fra Finansdepartementet.»

Et gitt våpensystem kan godt være i strid med de etiske retningslinjene selv om våpenet ikke anses som problematisk i forhold til folkerettslige forpliktelser. Rådet arbeider allerede med en kartlegging av om disse våpensystemene er i strid med de etiske retningslinjene. Det kan derfor komme senere tilrådninger om disse våpensystemenes forhold til de etiske retningslinjene, uavhengig av denne folkerettslige vurderingen.

Kan investeringer utgjøre folkerettsbrudd?

Investeringer som oppfattes som undergravende i forhold til innholdet i folkerettslige avtaler utgjør normalt ikke folkerettsbrudd. Enkelte traktater har imidlertid medvirkningsbestemmelser som er så vidtrekkende at dette likevel kan være tilfellet.
Artikkel 1 i Konvensjon om forbud mot bruk, lagring, produksjon og overføring av antipersonellminer om ødeleggelse av slike miner av 3 desember 1997, (Antipersonellminekonvensjonen) lyder slik:
Article 1 General obligations
1. Each State Party undertakes never under any circumstances:
a) To use anti-personnel mines;
b) To develop, produce, otherwise acquire, stockpile, retain or transfer to anyone, directly or indirectly, anti-personnel mines;
c) To assist, encourage or induce, in any way, anyone to engage in any activity prohibited to a State Party under this Convention.
2. Each State Party undertakes to destroy or ensure the destruction of all anti-personnel mines in accordance with the provisions of this Convention.

I henhold til bokstav c) forplikter statspartene seg altså til «aldri under noen omstendighet å bistå, oppmuntre eller påvirke noen, på noen som helst måte, til å delta i en aktivitet som er forbudt for en part etter denne konvensjonen».

Spørsmålet er om investeringer fra Petroleumsfondets side kan betraktes som å «assist, encourage or induce in any way» til produksjon. Det tidligere folkerettsrådet mente at svaret på dette var ja. I deres brev til Finansdepartementet 11. mars 2002 heter det:
«Fordi medvirknings-bestemmelsen i Antipersonellminekonvensjonen går langt i å forby enhver form for bistand, oppmuntring eller påvirkning til konvensjonsstridig produksjon, legges det til grunn at selv en beskjeden investering vil kunne betraktes som brudd på konvensjonens artikkel 1 (1) c) jfr. b).»

Dette ble deretter lagt til grunn av Finansdepartementet, som våren 2002 utelukket selskapet Singapore Technologies fra referanseporteføljen på dette grunnlaget. Rådet antar derfor at investeringer i selskaper som produserer av antipersonellminer kan utgjøre folkerettsbrudd.

Definisjon av antipersonellmine

Spørsmålet i denne saken er om de nevnte våpensystemene vil falle innenfor det internasjonale forbudet mot antipersonellminer. For å kunne avgjøre dette spørsmålet må man for det første fastslå hva definisjonen av en antipersonellmine er, og, for det andre, finne ut om de angjeldende våpentypene har de tekniske spesifikasjonene som tilsier at de faller innenfor denne definisjonen.

Definisjonen av en antipersonellmine er fastslått i Antipersonellminekonvensjonens artikkel 2 (1):
«'Anti-personnel mine' means a mine designed to be exploded by the presence, proximity or contact of a person and that will incapacitate, injure or kill one or more persons.»

Denne ordlyden innebærer at minen må være konstruert slik at den kan ramme personer som uforvarende kommer i kontakt med minen. Minene kan detoneres ved at man tråkker på dem, velter dem, kommer borti en snubletråd eller sensorer av ulike typer. Rådet legger til grunn at alle våpen som er konstruert slik at sprengladninger vil detoneres av en persons tilfeldige berøring eller kontakt, vil falle innenfor definisjonen av en antipersonellmine, uavhengig av om de er klassifisert som antipersonellminer av produsenten eller ikke.

Poenget med slike våpen er at man skal kunne ramme fienden uten å være engasjert i kamphandlinger med dem, eller engang å være i det samme området. Minen aktiveres av offeret, ikke av vedkommende som har lagt den ut.

Er de omtalte våpensystemene i strid med Antipersonellminekonvensjonen?

Det neste spørsmålet er om de to nevnte våpensystemene faller innefor det internasjonale forbudet mot antipersonellminer.

Våpenprogrammet Intelligent Munitions Systems (IMS) eksisterer foreløpig ikke, men blir planlagt produsert av selskapene Alliant Techsystems (ATK) i samarbeid med General Dynamics og Textron Systems. Dette er et våpenprogram som kombinerer tre

forskjellige våpensystemer, inklusive det som kalles «Antipersonnel Landmine-Alternative» (APL-A). Dette er i utgangspunktet designet til ikke å falle innenfor definisjonen av antipersonellmine i artikkel 2 (1) i konvensjonen. Systemet består av en rekke sprengladninger som kan detoneres av en operatør som er blitt varslet om nærværet til en person (offeret) gjennom vedkommendes kontakt med en sensor. Dette systemet kalles «man-in-the-loop», og indikerer altså at det en annen person enn offeret som aktiverer minen. Produksjon av systemet vil ikke skje før tidligst i 2009.

Våpensystemet Spider er heller ikke satt i produksjon. Det utvikles av ATK og Textron Systems, er også planlagt som et såkalt APL-A-system. Textron omtaler Spider som et «suitable humanitarian alternative for anti-personnel landmines». Systemet vil i utgangspunktet fungere på samme måte som APL-A-delen av IMS. Spider planlegges satt i produksjon fra 2007.

En prototyp av Spider ble framvist på våpenmessen Defence Systems & Equipment International (DSEi) i London den 16.09.05. Sekretariatet møtte en representant for Textron Systems for å få nærmere detaljer om systemet. Hovedelementet i Spider er en sirkulær plattform, ca. 40 cm i diameter og 10 cm høy. Seks utskytningsrør som peker på skrå oppover og utover omkranser plattformen. Utskytningsrørene kan skyte ut ulike typer ammunisjon. Rekkevidden er omlag seks meter. Våpensystemet er fleksibelt ved at flere enheter kan sammenkobles for å dekke et større område. Det kan også tilkobles andre typer sprenglegemer som for eksempel sektorminer.

Fra hver Spider kan det strekkes inntil seks snubletråder, hver med en lengde på seks meter. Når en snubletråd berøres, går det et trådløst signal til en operatør som kan være inntil 1000 meter unna (evt. lenger hvis det anvendes relèer). På et display får operatøren se hvilken snubletråd som er berørt. Operatøren kan da velge å utløse ammunisjonen. Mer avanserte sensorer, slik som infrarøde kamera, bevegelsessensorer og bakkeradarer kan også anvendes, men i sin enkleste form kan Spider brukes med kun snubletråder.

Det ble fra Textrons side anført at grunntanken bak utviklingen av Spider har vært å utvikle et våpensystem som er «Ottawa-compliant», dvs. ikke i strid med landminekonvensjonen. Slik Spider ble forevist på DSEi, ble det vektlagt at ammunisjonen må utløses av en operatør.

I følge produsentene vil begge disse våpensystemene produseres med «man-in-the-loop»-mekanismen, slik at de utlagte sprengladningene bare kan settes av manuelt og ikke av eventuelle ofre. Et våpensystem som kun fungerer på denne måten vil ikke falle innenfor definisjonen av en antipersonellmine.

Det hevdes imidlertid, bl.a. av Human Rights Watch, at de ovennevnte våpensystemene kan utstyres med en såkalt «battlefield override feature». Det vil si at våpensystemet skal kunne aktiveres av eventuelle ofre, uten at det er en person som varsles først og så setter av sprengladningen manuelt. I følge Human Rights Watch er Pentagon interessert i å utstyre våpenet med en slik funksjon. I en rapport fra Pentagon, som Human Rights Watch siterer fra, heter det bl.a.: *«Other operating modes allow Spider munitions to function autonomously without the man-in-the-loop control (i.e. target activation).»* På direkte spørsmål fra sekretariatet om mulighet for å overstyre operatøren, bekreftet representanten for Textron Systems at en slik funksjon teknisk sett vil være enkel å legge til. Det ble videre bekreftet at Textron vil produsere systemet i henhold til kundens spesifikasjoner, og at dette eventuelt også vil kunne komme til å omfatte «battlefield override»-funksjonen.

Det synes lite tvilsomt at hvis Spider-systemet og APL-A-delen av IMS-systemet utstyres slik at sprengladningene kan detoneres ved «offer-aktivering», vil dette være i strid med antipersonellminekonvensjonen. Hvis systemene derimot konstrueres slik at de bare kan utløses manuelt, vil dette ikke være tilfellet. Foreløpig er det ikke bestemt om, og med hvilke tekniske spesifikasjoner, disse våpensystemene vil bli produsert. Human Rights Watch sier i sin rapport: «A decision whether to produce Spider will be taken in December 2005.» Textron Systems har bekreftet dette for rådet. Rådet har også underhånden fått bekreftet fra Human Rights Watch at organisasjonen nå arbeider aktivt med lobbyvirksomhet overfor Kongressen i Washington DC for å forhindre at det amerikanske forsvarsdepartementet vil bestille Spider med en «battlefield override» funksjon. Som nevnt i rapporten til Human Rights Watch regner man med at det vil bli avgjort tidlig i desember 2005 om det vil være politisk grunnlag for å sette dette våpensystemet i produksjon. I følge samme bakgrunnsrapport vil det i år 2008 bli avgjort om IMS skal produseres.

Det har i flere år vært politisk debatt i USA omkring USAs tilpasning til Antipersonellmine-konvensjonen, selv om USA ikke er part til denne konvensjonen. I en rapport fra US House of Representatives fra 2002 heter det for eksempel: «The conferees direct that the Army clearly define the requirements for a next generation intelligent minefield and *ensure compliance with the Ottawa Convention* (Antipersonellminekonvensjonen), and report back to the House and Senate Appropriations Committees with detailed plans for such a system.» (Vår uthevning). Det er derfor grunn til å anta at den politiske avgjørelsen som blir tatt med hensyn til Spider, også vil gjelde for IMS og andre APL-A-systemer.

Konklusjon

Rådet legger til grunn at alle våpensystemer som er konstruert slik at sprengladninger vil detoneres av en persons tilfeldige berøring, nærhet eller kontakt, vil falle innenfor definisjonen av en antipersonellmine i artikkel 2 i konvensjonen. Dette betyr at hvis de ovennevnte våpensystemene utstyres med «battlefield override»- mekanismer, eller på annen måte kan overstyres slik at «man-in-the-loop» ikke er nødvendig for at sprengladningene skal detoneres, vil de være omfattet av Antipersonellminekonvensjonens forbud.

Både produksjon og utvikling av antipersonellminer omfattes av Antipersonellminekonvensjonens forbud. Rådet legger til grunn at Spider og IMS hittil har vært utviklet med henblikk på å skulle utløses av en operatør. Denne utviklingen har derfor hittil ikke vært i strid med konvensjonen. Det springende punktet er om det kommer til å bli bestemt at våpensystemene skal modifiseres slik at de vil rammes av forbudet mot antipersonellminer.

Rådet kommer til å anbefale at selskapet **Textron Systems** utelukkes fra fondet hvis det blir bestemt at våpensystemene Spider eller IMS skal utstyres med «battlefield override» funksjon eller på andre måter skal utstyres slik at de faller innenfor antipersonellminedefinisjonen.

Tilrådningen er gitt 20. september 2005 av Petroleumsfondets etiske råd:

Gro Nystuen	Andreas Føllesdal	Anne Lill Gade	Ola Mestad	Bjørn Østbø
(Leder)	(sign)	(sign)	(sign)	(sign)

Til Finansdepartementet

Oslo 14. november 2005
(Offentliggjort 5. januar 2006)

Tilrådning angående Total S.A.

Innhold

1 Innledning

2 Bakgrunn
2.1 TOTALs virksomhet i Burma
2.2 Kort om Burma
2.3 Det internasjonale samfunnets fordømmelse av Burma

3 Hva etikkrådet skal ta stilling til
3.1 Nærmere om punkt 4.4, annet punktum, første alternativ
3.2 Nærmere om medvirkningsbegrepet
3.3 Oppsummering

4 Anklagene mot Total
4.1 Anklager om medvirkning til brudd på menneskerettigheter knyttet til byggingen av Yadanarørledningen (1995–1998)
4.1.1 Bruk av militære styrker som sikkerhetsstyrker
4.1.2 Kunnskap om sikkerhetsstyrkenes overgrep
4.1.3 Rådets vurdering
4.2 Anklager om medvirkning til brudd på menneskerettigheter i dag
4.2.1 Medvirkning gjennom tilstedeværelse og inntektsgenerering
4.2.2 Rådets vurdering
4.2.3 Medvirkning gjennom samarbeidet med MOGE og burmesiske myndigheter
4.2.4 Rådets vurdering
4.2.5 Medvirkning gjennom kunnskap og passivitet
4.2.6 Rådets vurdering

5 Tilrådning

1 Innledning

Petroleumsfondets etiske råd mottok 13. april 2005 brev fra Finansdepartementet med anmodning om å vurdere hvorvidt investeringer i Total, på grunn av selskapets virksomhet i Burma, er i strid med de etiske retningslinjene for Petroleumsfondet.

Norges Bank hadde per 31.12.04 en aksjepost i Total SA på NOK 5,7 milliarder, tilsvarende en eierandel på 0,67 prosent. Videre eier Norges Bank obligasjoner for NOK 105,5 millioner i selskapet.

Total er beskyldt for å ha medvirket til brudd på menneskerettigheter i forbindelse med byggingen av Yadanagassrørledningen i perioden 1995–98. Total er videre anklaget for å medvirke til regimets menneskerettighetsbrudd i dag, blant annet fordi Totals virksomhet genererer inntekter for regimet. Anklagene om medvirkning til brudd på menneskerettigheter er satt fram av en rekke nasjonale og internasjonale interesseorganisasjoner.[1] Total benekter at de medvirker til brudd på menneskerettigheter. [2]

Rådet legger til grunn at Burma styres av et militærregime som i mange år har vært ansvarlig for svært grove og systematiske krenkelser av menneskerettighetene. Rådet anser videre at det er sannsynlig at disse menneskerettighetskrenkelsene vil fortsette i tiden som kommer. Det ligger imidlertid utenfor rådets mandat å vurdere om uttrekk av selskaper vil kunne bidra til en bedring av den politiske situasjonen i en stat.

Rådet anser det som sannsynlig at Total har kjent til at det foregikk menneskerettighetsbrudd i direkte tilknytning til bygging av rørgaten i perioden 1995–98, uten at selskapet forsøkte å forhindre slike hendelser. Dette kan ikke i seg selv gi grunnlag for utelukkelse fra fondet, da det er risikoen for nåtidige eller fremtidige normbrudd som, i henhold til retningslinjene, kan føre til uttrekk.

For å kunne konstatere at det foreligger risiko for medvirkning til nåtidige eller fremtidige menneskerettighetsbrudd må det, i henhold til retningslinjene, foreligge en direkte sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene. Videre må bruddene være foretatt for å tjene selskapets interesser, og selskapet må ha kunnskap om normbruddene uten å treffe tiltak for å søke å hindre dem. Rådet finner ikke at disse vilkårene er oppfylt i denne saken.

Rådet er kommet til at de etiske retningslinjene ikke gir grunnlag for å konstatere at fondet i dag medvirker til Burmas menneskerettighetsbrudd gjennom sitt eierskap i selskapet Total, og tilrår ikke uttrekk.

2 Bakgrunn

2.1 TOTALs virksomhet i Burma

Total SA (heretter Total) startet sin aktivitet i Burma i 1992 da selskapet inngikk en produksjonsdelingskontrakt med det burmesiske statsselskapet Myanmar Oil and Gas Enterprise (MOGE) om å bygge ut gassfeltet Yadana og legge en gassrørledning for frakt av gassen til fastlandet og videre til grensen mot Thailand. [3] Total etablerte i den forbindelse et datterselskap, Total Myanmar Exploration and Production.

Total solgte senere ut andeler i prosjektet til Unocal (28 prosent av aksjene), det

thailandske selskapet PTT-EP (Petroleum Authority of Thailand Exploration & Production, (25 prosent) og ytterligere andeler til MOGE (15 prosent). Total har fremdeles den største andelen på 31 prosent av aksjene. Det samme konsortiet er eier av Moattama Transportation Company (MGTC) som sto for byggingen av gassrørledningen fra feltet til Thailand.

Total er en av de største utenlandske aktørene i Burma i dag. Total oppgir at selskapet også er involvert i letevirksomhet etter olje- og gassforekomster i tilgrensende områder til Yadana-feltet, sammen med blant andre Petronas (fra Malaysia) og Daewoo (fra Korea).

Yadanafeltet er et stort gassfelt i Andaman-havet utenfor sørvest-kysten av Burma. Gassen blir fraktet gjennom en rørledning til Thailand. Ledningen er lagt delvis på havbunnen fra Yadanafeltet til land, deretter 63 km over burmesisk landjord og inn i Thailand. Arbeidet med gassrørledningen startet opp med feltundersøkelser 1994, infrastruktur ble bygget mellom 1995 og 1996 (blant annet landingsplasser for helikoptre, veier, bygninger, etc.), mens selve rørledningen ble lagt i 1996 og 1997. Byggingen ble avsluttet i mai 1998 og produksjonen av gass startet opp i juli 1998. I 2001 var man kommet opp i full produksjon. Total oppgir at de samlede investeringene beløper seg til 1, 2 milliarder USD, inkludert nærmere 600 millioner USD for rørledningen. [4]

I samarbeid med de andre deltakerne i konsortiet startet Total et sosialt program i regionen i 1995, samtidig med byggingen av rørledningen. Programmet omfattet da 13 landsbyer nærmest rørgaten, men ble i 2001 utvidet til 23 landsbyer og dekker nå en befolkning på ca. 45 000 i området langs rørledningen. Programmet fokuserer på oppbygging av helsetjenester, utdannelse, lokal næringsutvikling og mikrokreditter, og utvikling av infrastruktur. [5] De sosiale tiltakene blir finansiert av Moattama Gas Transportation Company (MGTC) som eies av Total og de andre deltakerne i konsortiet. Total har oppgitt å ha brukt i underkant av 13 millioner USD på programmet fra 1995 til 2004. [6]

2.2 Kort om Burma

Burma er styrt av en militærjunta, det såkalte State Peace and Development Council (SPDC). Regimet er beryktet for sine brudd på grunnleggende menneskerettigheter og undertrykkelse av all politisk opposisjon, herunder også landets største opposisjonsparti NLD (National League for Democracy), som ledes av Aung San Suu Kyi. Regimet opprettholder sin makt gjennom blant annet streng sensur av informasjon, undertrykkelse av individuelle rettigheter og forfølging av minoriteter. Blant de menneskerettighetsbrudd regimet er blitt beskyldt for, er systematisk og omfattende bruk av tvangsarbeid blant annet i forbindelse med bygging av infrastruktur, tvangsforflytning av store befolkningsgrupper, samt overgrep som tortur, voldtekt, drap samt bruk av barnesoldater fra de militære styrkenes side. Regimet synes å ha hatt en særlig hard framferd mot de mange etniske minoritetene i Burma. En rekke frivillige organisasjoner har rapportert om regimets overgrep mot befolkningen. [7] FNs Menneskerettighetskommisjon og ILO har i flere sammenhenger rapportert om og fordømt regimets systematiske brudd på menneskerettigheter [8] og bruk av tvangsarbeid. [9]

Gjennom et nettverk av selskaper som omfatter både statsselskaper og private firmaer, kontrollerer regimet praktisk talt alle deler av den formelle økonomien. [10] Staten har sikret seg kontroll over 12 økonomiske nøkkelsektorer, herunder gruvedrift og energi. [11] Statlige selskaper er også store aktører innen transport, handel og industriproduksjon. Gasseksporten er den viktigste eksportinntekten og utgjør mellom 25-30 prosent av landets offisielle eksport, anslagsvis 600 – 800 millioner USD. [12]

Regimet har gjort lite for å utvikle økonomien, og Burma rangerer blant verdens fattigste land.

Isolasjonen fra omverdenen og få eller ingen incentiver i den økonomiske politikken har bidratt til at få utenlandske selskaper har valgt å investere i landet, og mange av dem som har vært der har trukket seg ut. Olje- og gassektoren er den eneste sektoren med potensiale for betydelig vekst. Utenlandske selskaper, i første rekke asiatiske, dominerer nå denne sektoren.

Kronologisk oversikt over de viktigste hendelsene relatert til denne saken

1982	Gassforekomst oppdaget i Andamanhavet (senere Yadanafeltet).
1988	Burmesiske myndigheter utlyser anbud for utvikling av gassfeltet.
Juni 1992	Total undertegner produksjonsdelingskontrakt med MOGE.
Juli 1992	Total undertegner intensjonsavtale med MOGE.
1991–1996	Militære styrker rykker inn i traseen, etablerer militærleire og klarerer områdene langs traseen. Rapporter om tvangsflytting, tvangsarbeid og overgrep mot lokalbefolkningen begått av de militære styrkene.
1995	Total starter sitt sosiale program i 13 landsbyer i Burma.
Februar 1995	Kommersielt drivverdige funn på Yadanafeltet. Myndighetene i Burma og Thailand undertegner en 30-års kontrakt om salg av gass fra Yadanafeltet.
Oktober 1995	Byggingen av rørledningen starter. Beskyldninger om tvangsarbeid og andre overgrep begått av sikkerhetsstyrkene fortsetter.
1998	Rørledningen er fullført og tas i bruk.
2000	Kommersiell produksjon på Yadanafeltet starter opp.
2001	Yadanafeltet i full produksjon.
2001	Totals sosiale program utvides til å omfatte 23 landsbyer langs rørgaten.
2002	Amerikansk domstol legger til grunn at Unocal kan saksøkes av burmesiske borgere for medvirkning til menneskerettighetsbrudd. (Unocal og Total er partnere i Burma.)
Februar 2005 –	En rekke interesseorganisasjoner, blant dem *The Burma Campaign UK* og FIDH i Frankrike, lanserer internasjonale kampanjer mot Total med beskyldninger om medvirkning til brudd på menneskerettigheter.
Mars 2005	Unocal inngår forlik om erstatning med saksøkerne.

2.3 Det internasjonale samfunnets fordømmelse av Burma

Det internasjonale samfunnet har tatt sterkt avstand fra det burmesiske militærdiktaturet. Mange vestlige land har tatt til orde for sanksjoner, men det har ikke vært internasjonal enighet om dette. Mange land og organisasjoner har redusert sitt samarbeid med Burma.

USA forbød i 1997 nye investeringer i Burma, samtidig som eksisterende investeringer kunne opprettholdes. I 2003 ble de amerikanske sanksjonene utvidet til å inkludere forbud mot import og finansielle transaksjoner.

Verdensbanken og Det Internasjonale Pengefondet (IMF) innførte i 1989 sanksjoner mot Burma. Burma har også gjentatte ganger vært fordømt av ILO for landets systematiske bruk av tvangsarbeid.

EU har i de siste 15 årene innført en rekke sanksjoner mot Burma, som våpenembargo

og forbud for EU-virksomheter mot å investere i spesifikke burmesiske statsselskaper. [13] EU vedtok våren 2004 en såkalt «Common Position on Burma». Dette innebærer en kombinasjon av straffetiltak, slik som innreiseforbud til EU-land for burmesiske offiserer og andre politiske ledere, frysing av regimets verdier i EU, og en generell oppfordring til europeiske foretak om ikke å investere i Burma. Assistanse til det offentlige helsevesen, tiltak for fattigdomsreduksjon og nødhjelp opprettholdes.

EUs posisjon kan oppfattes som en reaksjon på at sanksjonspolitikken ikke har bidratt til vesentlige endringer. En av årsakene som framholdes, er at sanksjoner generelt sett har vist seg ineffektive overfor totalitære regimer og at sanksjoner uansett vanskelig kan bli effektive så lenge ikke nabostatene støtter opp om den. Både Kina, India og Thailand har et utstrakt samarbeid med Burma.

Norsk Burma-politikk

Norge har sluttet seg til EUs sanksjoner, og allerede i sin første regjering oppfordret daværende statsminister Bondevik norsk næringsliv til ikke å investere i Burma. Norge har vært en viktig støttespiller for den burmesiske opposisjonen, gjennom støtte til eksilmiljøet og bidrag til det sivile samfunn. I sin redegjørelse for Stortinget i februar i år sa imidlertid utenriksministeren at *«verken sanksjonslinjen eller engasjementslinjen har bidratt til endringer i regimets politikk. Vi må derfor løpende vurdere hvilke virkemidler som er mest egnet for å støtte en demokratisk utvikling i landet. Tiltak for å framme dialog vil i så måte være sentrale.»* [14] På et møte med de frivillige organisasjonene som er engasjert i Burma signaliserte daværende statssekretær Vidar Helgesen større vekt på kontakt og konstruktiv dialog med regimet i kombinasjon med systematisk politikk for endring og fortsatt støtte til opposisjonen. [15]

3 Hva etikkrådet skal ta stilling til

Rådet skal ta stilling til om Petroleumsfondet kan sies å medvirke til uetiske handlinger i Burma gjennom sitt eierskap i selskapet Total. Mandatet begrenser seg til konkrete vurderinger av om selskapets opptreden faller innenfor eller utenfor det som omfattes av retningslinjene.

I de etiske retningslinjene punkt 4.4, annet punktum, første alternativ heter det:

«Rådet gir tilrådning om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlatelser som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til: grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utnytting av barn.»

Rådet vil vurdere spørsmålet om utelukkelse av Total opp mot denne regelen. De øvrige alternativene i punkt 4.4 om krenkelse av individers rettigheter i krig og konflikt, alvorlig miljøskade, grov korrupsjon eller brudd på andre etiske normer, anses mindre relevante i saken om Totals virksomhet i Burma.

Det ligger utenfor rådets mandat å vurdere om hvorvidt uttrekk fra et eller flere selskaper vil kunne bidra til en bedre politisk utvikling i Burma. Dette framgår av forarbeidene hvor det blant annet heter: *«Utvalget antar at flertallet av våre utenrikspolitiske målsetninger ivaretas bedre ved eksisterende virkemidler enn ved å legge føringer på Petroleumsfondets investeringsstrategi.»*[16]

3.1 Nærmere om punkt 4.4, annet punktum, første alternativ

Menneskerettigheter

Punkt 4.4, annet punktum, første alternativ inneholder en generell henvisning til menneskerettighetene. I NOU 2003: 22 heter det blant annet: *«Selskapers bidrag til grove eller systematiske brudd på menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter bør etter utvalgets mening kunne omfattes av den foreslåtte uttrekksmekanismen.»* [17] Rådet legger til grunn at henvisningen til menneskerettigheter gjelder internasjonalt anerkjente menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter. Det framgår av bestemmelsens ordlyd at oppregningen av spesifikke menneskerettighetsbrudd er ment som eksempler og ikke som en uttømmende liste.

Grove og systematiske krenkelser

Ikke alle menneskerettighetsbrudd eller brudd på internasjonale arbeidsrettsstandarder faller innenfor bestemmelsens virkeområde. I punkt 4.4 heter det at menneskerettighetsbrudd må være «grove eller systematiske». Graverutvalget anbefaler at *«det settes ganske snevre grenser for hvilke selskaper som vurderes for utelukkelse…».* [18] Rådet antar at det må avgjøres konkret i hvert enkelt tilfelle om menneskerettighetskrenkelser vil kvalifisere som grove eller systematiske. Det synes imidlertid klart at det kan være tilstrekkelig med noen få menneskerettighetskrenkelser hvis de er svært grove, mens karakteren av krenkelsen ikke behøver å være like grov hvis den er systematisk.

Hvem kan være ansvarlig?

Det er bare stater som direkte kan bryte menneskerettighetene. [19] Selskaper kan eventuelt, som det framgår indirekte i punkt 4.4, medvirke til staters eventuelle menneskerettighetsbrudd. Fondet kan igjen medvirke til selskapers medvirkning gjennom eierskap. Det er slik medvirkning til en stats menneskerettighetskrenkelser som skal vurderes etter denne bestemmelsen.

Selskapets handlinger eller unnlatelser

I punkt 4.4 heter det at rådet kan anbefale uttrekk av selskaper «på grunn av handlinger eller unnlatelser som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til:..» Denne ordlyden må forstås slik at det er vedkommende selskaps handlinger eller unnlatelser som kan gi grunnlag for uttrekk, ikke vedkommende stats.

Uakseptabel risiko

Handlingene eller unnlatelsene må innebære en uakseptabel risiko for at fondet medvirker. Dette betyr for det første at det ikke kreves bevist at medvirkning vil finne sted – det er tilstrekkelig at det foreligger en uakseptabel risiko. Selve begrepet uakseptabel risiko er ikke nærmere definert i forarbeidene. Det sies i NOU 2003: 22 at det bør *«fastsettes visse referansepunkter for når det foreligger en uakseptabel etisk risiko. Disse referansepunktene kan utvikles på grunnlag av de internasjonale instrumenter som også ligger til grunn for fondets eierskapsutøvelse. Det er bare de groveste former for brudd på disse normer som bør danne grunnlag for uttrekk.»* [20] Det at en risiko er uakseptabel knyttes altså opp til grovheten i handlingen.

Selve begrepet risiko er knyttet til graden av sannsynlighet for at uetiske handlinger skal skje i framtiden. I NOU'en heter det at *«formålet er å treffe en avgjørelse om hvorvidt selskapet i fremtiden vil representere en uakseptabel etisk risiko for Petroleumsfondet.»* [21] Ordlyden i punkt 4.4 tydeliggjør at man må vurdere sannsynligheten for medvirkning til nåtidige og fremtidige handlinger eller unnlatelser. Rådet legger etter dette til grunn at handlinger eller unnlatelser som har skjedd i fortiden i seg selv ikke vil danne grunnlag for uttrekk av selskaper etter denne bestemmelsen. Tidligere handlingsmønstre vil imidlertid i noen

grad kunne gi indikasjoner også på hva som vil skje framover. Det er derfor relevant å også undersøke selskapers tidligere praksis når fremtidig risiko for medvirkning skal vurderes.

3.2 Nærmere om medvirkningsbegrepet

Begrepet medvirkning brukes i mange ulike sammenhenger, både som juridisk og etisk kategorisering av handlinger. Rådet legger til grunn at begrepet medvirkning i retningslinjenes punkt 4.4 må tolkes med utgangspunkt i forarbeidene, og i lys av nasjonal og internasjonal rettsoppfatning og praksis.

Fondets medvirkning til menneskerettighetsbrudd

Det forutsettes i punkt 4.4 at fondet kan medvirke til uetiske handlinger gjennom å eie andeler i selskaper som er ansvarlige for uetiske handlinger eller unnlatelser. Spørsmålet om hvorvidt Petroleumsfondet, gjennom sitt eierskap i Total, medvirker til menneskerettighetsbrudd i Burma avhenger av hvordan man definerer begrepet medvirkning.

Fordi det her er snakk om menneskerettighetsbrudd må man vurdere medvirkning i flere ledd. Man må avgjøre hvorvidt fondet medvirker til Totals eventuelle medvirkning til menneskerettighetsbrudd begått av Burmas myndigheter.

Selskapers medvirkning til menneskerettighetsbrudd NOU 2003: 22 behandler medvirkningsproblematikken flere steder. Under overskriften «Medvirkning og avgrensing av selskapers ansvar» heter det blant annet:

«For å medvirke til en handling må handlingen kunne forventes av investoren. Det må være en form for systematikk eller årsakssammenheng mellom selskapets virksomhet og handlingene en ikke ønsker å medvirke til. Investeringer i et selskap kan ikke regnes som medvirkning til handlinger man umulig kunne forvente eller kjenne til eller forhold som heller ikke selskapet en investerer i har nevneverdig kontroll over.» [22]

Her beskrives først fondets medvirkningsansvar. Selskapets uetiske opptreden må kunne forventes av investoren. Videre legges det til grunn at det må være en sammenheng mellom selskapets virksomhet og de uetiske handlingene. Det sies eksplisitt at forhold utenfor selskapets kontroll ikke kan regnes som medvirkning fra investors side. Indirekte må dette også forstås slik at heller ikke selve selskapet kan anses å medvirke til normbrudd som ligger utenfor selskapets kontroll eller som selskapet umulig kunne regne med eller kjenne til.

I NOU 2003: 22 behandles også mer spesifikt spørsmålet om medvirkningsansvar i stater hvor det foregår menneskerettighetsbrudd:

«Særlige problemer reiser seg ved selskaper som har virksomhet i stater hvor det skjer alvorlige brudd på menneskerettigheter. Slike brudd kan skje i tilknytning til selskapenes virksomhet for eksempel ved bruk av sikkerhetsstyrker som begår overgrep for å beskytte selskapets eiendom og anlegg, deportasjon av befolkning og miljøødeleggelser for å legge til rette for selskapets prosjekter eller arrestasjon og forfølgelse av arbeidstakere som søker å framme faglige rettigheter. Bare hvis handlingene er foretatt direkte for å beskytte selskapets eiendom eller investeringer, og selskapet ikke har truffet rimelige tiltak for å hindre overgrepene, kan det være snakk om medvirkning.»

Rådet legger til grunn at ovenstående avsnitt beskriver medvirkningsansvaret både for fondet og for det aktuelle selskapet. Det er altså kun når de uetiske handlingene er

foretatt for å beskytte eller tilrettelegge forholdene for et selskap, og selskapet ikke har «truffet rimelige tiltak for å hindre overgrepene», at selskapet, og dermed også fondet, kan være ansvarlig for medvirkning i henhold til retningslinjene. Hvis selskapet, og fondet, har kjennskap til uetiske handlinger foretatt i selskapets interesse som selskapet har forholdt seg passiv til, kan dette komme til å betraktes som medvirkning.

I NOU 2003:22 synes det altså å være lagt opp til at selskaper ikke kan dekke seg bak ren passivitet hvis de kunne ha truffet tiltak for å forhindre normbrudd. Kravet om å treffe «rimelige tiltak» må antas å gjelde forhold som ligger innenfor det selskapet har kontroll over. Spørsmålet er om det er begrenset til dette. Det vil være naturlig å tolke «rimelige tiltak» dit hen at dette også gjelder forhold der selskapet har en reell innflytelsesmulighet, selv om det ikke nødvendigvis har kontroll.

I norsk strafferett er hovedregelen at passiv medvirkning ikke er straffbart. [23] I internasjonal strafferett har man i enkelte saker lagt til grunn at medvirkeransvar kan omfatte passivitet, hvis den anklagede hadde kunnskap om at hans passivitet bidro til at hovedgjerningsmannen kunne utføre den straffbare handlingen. [24] Internasjonal rett på dette området er lagt til grunn blant annet i en sak etter den såkalte Aliens Tort Claims Act (ACTA) i USA. Her ble medvirkningsansvar for menneskerettighetsbrudd i Burma for oljeselskapet Unocal drøftet i en prosessuell avgjørelse. [25] Saken var også av direkte betydning for Total, som samarbeidet tett med Unocal i Burma i den aktuelle perioden. Denne avgjørelsen er derfor av stor interesse for rådets drøftelse. I underinstansen (District Court) kom man til at det ikke forelå medvirkningsansvar for Unocal fordi deres handlinger/unnlatelser ikke nådde opp til kravene for det domstolen kalte «active participation» til brudd på internasjonale normer, til tross for at de måtte kjenne til overgrepene fra de militæres side. Dette synet ble ikke delt av ankeinstansen (Court of Appeals), som kom til at det forelå tilstrekkelig bevis på medvirkning fra Unocals side til at saken burde realitetsbehandles i en rettssak.

Saken ble løst ved forlik og dermed ikke realitetsbehandlet, men dommerne gikk likevel langt i å anta at Unocal hadde medvirkningsansvar for menneskerettighetskrenkelser i forbindelse med byggingen av rørledningen. Dette var basert på at Unocal skulle ha betalt for bruk av styrker fra det burmesiske militære til å sørge for sikkerheten av rørledningen og bygging av infrastruktur langs rørledningen, og at de måtte vite at disse styrkene benyttet seg av tvangsarbeid og at de gjorde seg skyldige i drap, voldtekter med mer. [26] Avgjørelsen var blant annet basert på vitneutsagn og rapporter om at personer i ledelsen i selskapet ved flere anledninger hadde gitt uttrykk for at de kjente til overgrepene i forbindelse med byggingen.

Det framgår i premissene for den ovennevnte Unocal-saken at selskapet Total antas å ha hatt den samme kunnskapen om, og ansvar for, menneskerettighetsbruddene i forbindelse med rørledningsbyggingen som det Unocal hadde. Rådet legger dette til grunn. Det var prosessuelle grunner til at klagen, som opprinnelig gjaldt både Total, Unocal og MOGE, bare kom til å omfatte Unocal. [27] Det er reist erstatningssaker ved domstoler i Belgia og Frankrike mot Total i forbindelse med deres virksomhet i Burma. Det finnes ingen ferdigbehandlet sak. [28]

3.3 Oppsummering

Rådet har med utgangspunkt i forarbeidene lagt til grunn at fondet, gjennom eierskap i selskaper, kan sies å medvirke til selskapers medvirkning til staters menneskerettighetsbrudd. Det er eksisterende og fremtidige normbrudd som i prinsippet omfattes av ret-

ningslinjene. Tidligere normbrudd vil imidlertid kunne gi en indikasjon om framtidig opptreden. Poenget er at det må foreligge en uakseptabel risiko for at normbrudd vil skje i fremtiden. Medvirkningsansvaret omfatter handlinger som er foretatt for å beskytte eller legge til rette for selskapet, og gjelder forhold innenfor selskapets kontroll eller forhold som selskapet kunne hatt en mulighet til å motvirke eller forhindre.

Rådet vil med utgangspunkt i retningslinjenes forarbeider stille opp følgende punkter, som vil utgjøre avgjørende momenter i en helhetsvurdering av om det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet vil medvirke til menneskerettighetsbrudd:

- Det må foreligge en form for sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene som er synlig for fondet.
- Normbruddene må være foretatt med sikte på å tjene selskapets interesser eller tilrettelegge forholdene for selskapet.
- Selskapet må enten aktivt ha medvirket til normbruddene, eller hatt kunnskap om normbruddene, men unnlatt å søke å forhindre dem.
- Normbruddene må enten pågå, eller det må være en uakseptabel risiko for at normbrudd vil skje i fremtiden. Tidligere normbrudd vil kunne gi en indikasjon på fremtidige handlingsmønstre.

4 Anklagene mot Total

Anklagene mot Total kan deles i to hovedgrupper. Den første omfatter det som skjedde i forbindelse med byggingen av Yadanarørledningen i perioden 1995–1998. Den andre omfatter det som foregår per i dag.

Anklagene knyttet til byggingen av Yadanarørledningen i tidsrommet 1995–1998

Anklagene går ut på at Total leide inn, gjennom MOGE, militære enheter som var ansvarlige for sikkerheten under byggingen av Yadanarørledningen. Det konkrete innholdet i anklagene knyttet til denne byggingen er blant annet at: [29]

- Total kjente til sikkerhetsstyrkenes overgrep mot lokalbefolkningen i rørgaten, men unnlot å forsøke å forhindre dette. Overgrepene omfattet:
  – Tvangsarbeid knyttet til bygging av militærleire
  – Tvangsarbeid knyttet til bygging av infrastruktur
  – Tvangsflytting/deportasjon av landsbyer
  – Vilkårlige overgrep fra sikkerhetsstyrkene mot lokalbefolkningen

Anklagene knyttet til Totals nåværende virksomhet

Disse anklagene går ut på at Total medvirker til regimets brudd på menneskerettigheter gjennom samarbeidet med den burmesiske stat (gjennom MOGE). Innholdet i anklagene er som følger:

- Gjennom sin tilstedeværelse genererer Total inntekter for den burmesiske stat. Total bidrar på den måten til å finansiere regimets virksomhet, inkludert brudd på menneskerettighetene.
- Gjennom sitt tette samarbeid med MOGE medvirker Total til regimets menneskerettighetsbrudd.
- Total medvirker til menneskerettighetsbrudd når de samme styrkene som sørger for sikkerheten i rørgaten i dag, begår overgrep mot lokalbefolkningen utenfor rørgaten.

For å belyse de ovennevnte to kategorier av anklager mot Total, har rådet innhentet informasjon fra en rekke kilder, herunder ulike interesseorganisasjoner som er engasjert i Burma, Total selv, akademiske miljøer, FN, ILO og andre internasjonale organisasjoner, personer med spesiell kunnskap om Burma, blant andre John Jackson, Anna Roberts og Mark Farmaner (The Burma Campaign UK), Vibeke Hermanrud og Marte Graff Jenssen (Den norske Burmakomité), David Arnott (Online Burma/Myanmar Library), Luc Zandevliet (Collaborative Development Project), Professor Robert Taylor (University of Buckingham, UK), samt flere personer som av ulike grunner ikke ønsker å bli navngitt.

Rådet vil vurdere disse anklagene i lys av de fire hovedvilkårene for medvirkning som ble skissert ovenfor.

4.1 Anklager om medvirkning til brudd på menneskerettigheter knyttet til byggingen av Yadanarørledningen (1995–1998)

I henhold til retningslinjene skal rådet vurdere sannsynligheten for hvorvidt selskapers tidligere uetiske opptreden kan antas å fortsette i framtiden. Mot denne bakgrunn foretar Rådet en kort drøftelse av Totals mulige medvirkning til brudd på menneskerettigheter knyttet til byggingen av Yadanarørledningen som foregikk i en periode på 90-tallet. Det er disse forhold som ofte framholdes som særlig kritikkverdige hva angår Totals rolle i Burma.

Rådet konstaterer at det er betydelig uenighet mellom interesseorganisasjoner og Total om hva som faktisk skjedde i perioden fra 1992 og fram til at rørledningsarbeidet ble avsluttet, både med hensyn til det militæres rolle, overgrep mot sivilbefolkningen og Totals ansvar. [30]

4.1.1 Bruk av militære styrker som sikkerhetsstyrker

Yadanarørledningen ble lagt i et område befolket av minoriteter som i flere tiår har ligget i væpnet konflikt med militærregimet. [31] Militære styrker skal ha rykket inn i området i perioden 1990-1992 og startet etablering av militærbaser i området der rørgaten skulle ligge. Organisasjonen Earthrights International (ERI) rapporterer om at det i alt var minst 16 bataljoner som var stasjonert eller patruljerte i området mellom 1991 og 1996. Militariseringen skulle sikre området, og sikre full kontroll over lokalbefolkningen, noe som var en forutsetning for at utbyggingen kunne skje. [32] I kontrakten mellom Total og MOGE framgår det at MOGE skulle sørge for sikkerheten og for at arealet var tilgjengelig for rørgaten som skulle bygges. [33]

Det er ingen uenighet om at det burmesiske militæret sørget for sikkerheten og andre tjenester under byggingen av rørledningen. Anklagene mot Total går imidlertid ut på at selskapet, gjennom MOGE, betalte det burmesiske militæret for å levere disse tjenestene. [34] I Unocal-saken viser domstolen til interne notater fra selskapene og møtereferater, samt Totals kontrakt med MOGE der det heter at: *«MOGE shall assist and expedite Contractor's execution of the Work Programme by providing at cost , facilities, supplies and personnel including, but not limited to, supplying at making available …, security protection, and rights of way and easements as may be requested by Contractor and made available from the resources under MOGE's control.»* [35] Total avviser at selskapet noensinne direkte eller indirekte har leid inn burmesiske militære tropper som sikkerhetsstyrker. [36]

4.1.2 Kunnskap om sikkerhetsstyrkenes overgrep

Regimet i Burma har en lang historie med overgrep mot befolkningen hvilket også har vært dokumentert av en rekke internasjonale organisasjoner. Interesseorganisasjonene

hevder at Total må ha visst at når rørledningen ble lagt gjennom et område befolket av etniske minoriteter, ville dette innebære en sikkerhetsrisiko og følgelig en høy grad av militær opprustning i området. [37] Med det ryktet den burmesiske hær har, må Total også ha vært klar over konsekvensene dette ville kunne medføre i form av tvangsarbeid og andre overgrep mot lokalbefolkningen. [38]

De overgrepene som sikkerhetsstyrkene er anklaget for omfatter:
– Tvangsflytting av landsbyer
– Tvangsarbeid knyttet til bygging av militærleire og infrastruktur
– Vilkårlige overgrep fra sikkerhetsstyrkene mot lokalbefolkningen

Tvangsflytting av landsbyer
Av sikkerhetshensyn og for å rydde plass til rørledningen ble flere landsbyer tvangsflyttet. NGO-rapportene hevder at de fleste ble flyttet i perioden 1991-1993, flere også etter at kontrakten med MOGE var undertegnet. [39] I følge en rapport fra International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) ble i alt 30.000 mennesker i området tvangsflyttet. [40] Total hevder at de ikke har hatt noe med tvangsflyttingen å gjøre. Deres oppfatning var at området var uberørt da de gikk inn i 1994. [41]

Tvangsarbeid knyttet til bygging av militærleire og infrastruktur
I følge interesseorganisasjonen FDHI og ERI pågikk det omfattende og systematisk bruk av tvangsarbeid i hele perioden 1992-1998, der lokalbefolkningen ble tvunget til å bygge militærleire og infrastruktur knyttet til rørgaten, som landingsplattformer for helikoptre, veier langs rørledningstraseen for prosjektet, bygninger, samt rydding av selve rørgaten. [42]

I den tidligere omtalte kjennelsen om Unocal mente retten at det kunne føres bevis for at både Total og Unocal visste at det militære faktisk benyttet seg av tvangsarbeid i Yadana-prosjektet, og at selskapene kjente til overgrepene. Retten mente dessuten at det også var grunn til å anta at Total samarbeidet med det militære om sikkerheten i området. [43]

Total innrømmer at de var kjent med at regimets bruk av tvangsarbeid generelt, men benekter at selskapet har anvendt tvangsarbeidskraft i forbindelse med arbeidet på gassledningen. Total hevder også at de ved enhver anledning har stilt krav til sikkerhetsstyrkene om at slik tvangsarbeid ikke må benyttes til fordel for gassledningsprosjektet. [44] I de tilfeller der Total har fått kunnskap om at det militære har benyttet tvangsarbeid, har Total sørget for å gi økonomisk kompensasjon, selv om selskapet ikke har vært direkte ansvarlig for dette. Total benekter også at de har gitt noen form for støtte til militære operasjoner, økonomisk eller på annen måte. [45]

Andre overgrep
Andre beskyldninger om overgrep fra sikkerhetsstyrkene mot sivilbefolkningen omfatter vold, tortur, summariske henrettelser av det som det militære oppfatter som etniske rebeller, avstraffelser og vold under tvangsarbeid, også overfor kvinner og barn. [46] Dessuten synes det å ha skjedd en betydelig ekspropriering av land i en rekke navngitte landsbyer i områdene langs rørgaten for å erverve areal til rørgaten og til etablering av militærleire. [47] Total hevder å ha gitt god kompensasjon der landområder er ekspropriert til rørgaten, men i følge blant andre FIDH er pengene som regel blitt konfiskert av sikkerhetsstyrkene.

Total var kjent med at sikkerhetsstyrkenes nærvær kunne ha negative konsekvenser for innbyggerne i området, og hevder å ha gjort det som var mulig for å hindre overgrep fra

det militære. [49] Total viser dessuten til det sosiale programmet som ble gjennomført for 13 landsbyer i rørgaten og som de hevder bidro til å heve innbyggernes levestandard betydelig. [50]

4.1.3 Rådets vurdering

Rådet må vurdere det ovenstående med utgangspunkt i om forholdene vil dekkes av de etiske retningslinjenes punkt 4.4, slik bestemmelsen er tolket og oppsummert i de fire kulepunktene ovenfor i avsnitt 3.3.

Det synes å være hevet over tvil at burmesiske sikkerhetsstyrker begikk overgrep mot lokalbefolkningen i området hvor rørledningen ble lagt i den tidsperioden byggingen foregikk. Det synes videre nokså klart at det har vært en sammenheng mellom en del av de rapporterte menneskerettighetsbruddene og Totals virksomhet i forbindelse med byggingen av rørledningen. At de militære styrkene brukte tvangsarbeid i forbindelse med sikkerhetstjenester og bygging av infrastruktur i forbindelse med Totals virksomhet virker godt dokumentert. Det synes også klart at deler av virksomheten til de burmesiske myndighetene var et ledd i å tilrettelegge forholdene for virksomheten, blant annet ved å sørge for sikkerheten i rørgaten i byggeperioden.

Det er lagt til grunn i den tidligere omtalte avgjørelsen fra USA at oljeselskapet Unocal trolig kjente til og aksepterte menneskerettighetskrenkelser i forbindelse med byggingen av rørledningen. [51] Totals egen rolle i dette er ikke avklart, men det er svært sannsynlig at Total hadde samme kunnskap som Unocal. De to selskapene arbeidet tett sammen om dette gassprosjektet i den angjeldende tidsperioden. Som nevnt ovenfor var det prosessuelle grunner til at bare Unocal og ikke Total ble gjenstand for dette søksmålet i USA. Det er neppe noen grunn til å anta at domstolen ville ha behandlet Total annerledes enn Unocal hva mulig medvirkningsansvar angår. Det er derfor sannsynlig at Total må ha kjent til anklagene om grove overgrep begått av sikkerhetsstyrkene. Det er videre sannsynlig at de har kjent til at for eksempel tvangsarbeid ble brukt i direkte forbindelse med bygging av rørgaten. Hva selskapene gjorde for å forhindre menneskerettighetsbrudd i forbindelse med byggingen av rørledningen i denne perioden er omstridt og uklart.

Retningslinjene legger opp til at man i utgangspunktet ikke skal ekskludere selskaper på bakgrunn av tidligere handlinger. Det er ønsket om å unngå å medvirke til uetiske handlinger i nåtid og framtid som er begrunnelsen for utelukkelse av selskaper. Spørsmålet i denne saken er dermed i hvilken grad Totals tidligere handlingsmønstre kan forventes å fortsette i nåtid og fremtid.

Det er mye som kan tyde på at Totals egen fokusering på menneskerettighetssituasjonen for dem som er berørt av arbeidet i rørgaten har endret seg siden byggeperioden. Selskapet har nå en synlig offentlig profil med fokus på menneskerettigheter og samfunnsansvar. Deres engasjement for bedring av leveforholdene for beboerne innenfor rørgateområdet indikerer en vilje til å hindre statens overgrep i de områdene de har innflytelse. Spørsmålet er om denne menneskerettighetsfokuseringen er mulig for selskapet nå, fordi selve byggingen av rørgaten er ferdig. Den perioden hvor tvangsarbeid antas å ha foregått, falt sammen med byggeperioden. Det kan hevdes at det er enklere å holde gode standarder nå, hvor det kun er vedlikehold osv. som foregår.

Det er vanskelig å fastslå noe sikkert om fremtidige handlingsmønstre. I denne saken antar rådet likevel at Total i fremtidige byggeprosjekter neppe vil sette seg i en situasjon hvor de blir knyttet til bruk av tvangsarbeid. Det antas at den økonomiske gevinsten

Total eventuelt kan ha hatt på grunn av tvangsarbeid langt overskygges av det negative omdømmet disse anklagene har gitt selskapet. Rådet mener det er lite sannsynlig at Total i fremtiden vil gå i gang med utbygging uten å sikre seg mot at selskapet havner i en tilsvarende situasjon som den som oppsto i perioden 1995–98. Rådet mener derfor at det ikke foreligger en uakseptabel risiko for at Total vil gjenta sitt tidligere handlingsmønster i fremtiden.

Rådet kommer etter dette til at det ikke er grunnlag for å utelukke Total på grunn av medvirkning til menneskerettighetsbrudd begått av burmesiske myndigheter i perioden 1995–98.

4.2 Anklager om medvirkning til brudd på menneskerettigheter i dag

Anklagene knyttet til Totals nåværende virksomhet i Burma går ut på at selskapet gjennom samarbeidet med den burmesiske stat medvirker til regimets brudd på menneskerettigheter. Anklagene kan oppsummeres slik:

– Gjennom sin tilstedeværelse genererer Total inntekter for den burmesiske stat. Total bidrar på den måten til å finansiere regimet.
– Gjennom sitt tette samarbeid med MOGE, medvirker Total til regimets menneskerettighetsbrudd.
– Total medvirker til menneskerettighetsbrudd når de samme styrkene som sørger for sikkerheten i rørgaten i dag, begår overgrep mot lokalbefolkningen utenfor rørgaten.

4.2.1 Medvirkning gjennom tilstedeværelse og inntektsgenerering

Yadanaprosjektet generer uten tvil betydelige inntekter for regimet i Burma. Total oppgir ikke hvor mye de betaler i skatter og avgifter til den burmesiske stat, og burmesiske myndigheter har i de senere årene ikke gitt opplysninger om hvilke royalties, skatteinntekter eller salgsinntekter de har fra gassproduksjonen på Yadanafeltet.

Anslagene på hva myndighetene har tjent på gassproduksjonen fra Yadanafeltet varierer fra 200 til 450 millioner USD per år. [52] Utover MOGEs inntekter fra salg av gassen kommer royalties og skatter som deltakerne i konsortiet må betale til MOGE. Betingelser som er fastsatt i kontrakten tyder på at signaturbonuser og produksjonsbonuser til MOGE fra produksjonsstart til i dag har beløpt seg til i størrelsesorden 40 millioner USD. [53] I tillegg kommer royalties fra Totals salg av gass og selskapsskatt. [54] Total anslo dette i 1996 til ca 200 millioner USD ved full produksjon på Yadanafeltet. [55] Rådet har ikke kunnet fastslå hva dette beløper seg til i dag.

4.2.2 Rådets vurdering

Spørsmålet er om Total medvirker til regimets menneskerettighetsbrudd utelukkende gjennom sin tilstedeværelse og generering av skatteinntekter for regimet. Retningslinjene legger opp til at selskapets atferd må vurderes konkret. Rådet legger til grunn at tilstedeværelse i seg selv ikke kan gi grunnlag for uttrekk i henhold til de fire kriteriene som etter forarbeidene må være oppfylt.

Et bekreftende svar på dette spørsmålet ville for øvrig reise spørsmål om i hvilken grad andre regimer har en menneskerettighetssituasjon som er så kritikkverdig at det samme burde gjelde for dem. Dette innebærer vurderinger av stater som retningslinjene ikke legger opp til at rådet skal foreta.

Rådet kommer etter dette til at det ikke er grunnlag for å ekskludere Total på grunn av selskapets tilstedeværelse og generering av skatteinntekter i Burma.

4.2.3 Medvirkning gjennom samarbeidet med MOGE og burmesiske myndigheter

Myanmar Oil and Gas Enterprise (MOGE) er et 100 prosent statlig selskap som eies av Energiministeriet. MOGE er ansvarlig for olje- og gassutvinning og gassforsyning, herunder også bygging av gassrørledninger, og er regimets redskap for kontroll over utvinningen av landets olje- og gassressurser.

For å drive petroleumsutvinning i Burma må utenlandske selskaper inngå et samarbeid om produksjonsdeling med MOGE, som er det eneste statsselskapet som kan inngå slike kontrakter innen petroleumssektoren. Total har inngått en slik kontrakt med MOGE.

Bortsett fra de offisielle nettsidene finnes det lite informasjon om MOGE. Det har ikke vært mulig å fastslå i hvilken grad selskapet har innflytelse over sikkerhetsstyrkene. Intervjuene sekretariatet har gjennomført på vegne av rådet, tyder på at påvirkning av sikkerhetsstyrkene må gå via Energiministeriet som igjen tar dette opp med Forsvarsdepartementet. Enkelte har også vært usikre på hvilken autoritet Energiministeriet har i slike saker.

MOGE er Totals samarbeidsparter i Yadana-prosjektet. I følge interesseorganisasjonene er dette i realiteten et samarbeid med regimet fordi MOGE er et 100 prosent statsselskap eid og kontrollert av militærregimet. Samtidig er dette den eneste mulige samarbeidsformen for et internasjonalt oljeselskap som ønsker å utvinne petroleum i Burma.

4.2.4 Rådets vurdering

Selve grunnlaget for samarbeidet mellom MOGE og Total, Joint Venture-avtalen, er ikke offentlig, men den er kjent for rådet. Det antas at det meste Total foretar seg i Burma må godkjennes av MOGE, og derigjennom indirekte også av militærregimet. Spørsmålet er om en partner i en Joint Venture vil bli ansvarlig for de øvrige partneres handlinger. Dette vil avhenge av om den enkelte part har innflytelse overfor de andre. I dette tilfellet, hvor alle selskaper som opererer i Burma rutinemessig må inngå Joint Venture-avtaler med regimet, er det lite sannsynlig at selskapene av den grunn skulle ha noen særlig innflytelse overfor staten. Når det gjelder Total er nå investeringene i gassfeltet og rørledningen gjort. Det ville derfor være økonomisk fordelaktig for den burmesiske stat om Total trakk seg ut av Burma, slik at alle inntektene fra feltet kunne tilfalle staten.

Spørsmålet er videre om samarbeidet mellom Total og MOGE ellers kan danne grunnlag for uttrekk i henhold til de fire punktene som er listet opp ovenfor under punkt 3.3.

Det er ikke lett å se noen form for direkte sammenheng mellom selskapets virksomhet i dag og de menneskerettighetsbruddene regimet gjør seg skyldig i. Det er lite som tyder på at de menneskerettighetskrenkelsene som foregår i Burma foretas med sikte på å sikre Totals interesser eller at de bidrar til å tilrettelegge forholdene for selskapet. I henhold til de opplysninger som er lagt til grunn i Unocal-saken var dette trolig tilfellet i perioden da byggingen av rørledningen pågikk. Dette later imidlertid ikke til å være tilfellet i dag. Det ville sannsynligvis vært mer fordelaktig for Total hvis regimet i større grad hadde unnlatt å bryte menneskerettighetene.

Det er omstridt i hvilken grad Total har innflytelsesmuligheter overfor regimet når det gjelder menneskerettighetskrenkelser som foregår i områder utenfor rørgaten, og i hvilken grad de bruker den. Rådet kan ikke se at føringene i retningslinjenes forarbeider legger opp til en vurdering av selskapers eventuelle handlingsplikt i områder utenfor deres kontroll. [56]

Rådet finner etter dette ikke at Total kan utelukkes på grunn av sitt samarbeid med MOGE.

4.2.5 Medvirkning gjennom kunnskap og passivitet

Tilgjengelig informasjon om dagens forhold i rørgaten tyder på at det i liten grad begås overgrep mot sivilbefolkningen i de områdene som er inkludert i Totals sosiale program. Enkelte har uttrykt det slik at det synes å være forskjellige regler for området langs rørgaten og utenfor, og at Total later til å ha fått gjennomslag for at tvangsarbeid og andre overgrep ikke skal skje i dette området. [57]

MOGE har en representant i rørgateområdet som skal sørge for kontakt mellom Total og lokale myndigheter, inklusive det militære. [58] Dersom det oppstår uønskede hendelser, blir disse undersøkt av et team fra Total. Om nødvendig tas dette direkte opp med Energiministeriet som igjen kontakter Forsvarsdepartementet som ansvarlig departement. Forsvarsdepartementet har ansvaret for å ta hendelsen opp med den lokale kommandanten.[59]

I henhold til intervjuer som organisasjonen CDA har gjennomført, hevder befolkningen i området at hæren opptrer på en mer disiplinert måte innenfor rørgaten enn utenfor. De antar at dette skyldes at Total har sørget for at uakseptabel atferd blir rettet opp, og at den lokale kommandanten har fått ordre om å sørge for at soldatene opptrer akseptabelt. [60]

Det er dermed ikke sagt at overgrep overhodet ikke finner sted. Earth Rights International rapporterte i 2004 om tilfeller av overgrep i rørgaten. Innbyggere skal ha blitt pålagt å betale avgifter for ikke å måtte utføre tjenester, samt vakthold og matforsyning til soldatene.[61] Også the Burma Campaign UK rapporterer om sporadiske overgrep i rørgaten.[62] Hovedinntrykket synes likevel å være at det ikke skjer systematiske overgrep i rørgaten, og at Total har prosedyrer for å håndtere slike tilfeller når de oppstår og etablert rutiner for å forhindre at overgrep skjer. [63]

Flere interesseorganisasjoner, blant andre the Burma Campaign UK, er opptatt av at selv om det ikke skjer overgrep mot lokalbefolkningen innenfor rørgaten, skjer det fortsatte alvorlige overgrep og tilfeller av tvangsarbeid utenfor rørgaten og i andre deler av landet. Dette er også dokumentert av ILO, internasjonale og nasjonale menneskerettighetsgrupper. I følge the Burma Campaign UK er det de samme bataljonene som sørger for sikkerheten innenfor rørgaten, som også begår overgrep utenfor området (i tillegg til andre bataljoner). [64]

Total hevder at det ikke finnes noen former av tvangsarbeid i de områder der Total opererer, og at de jevnlig tar opp sin bekymring over regimets bruk av tvangsarbeid med myndighetene. [65]

4.2.6 Rådets vurdering

Hvis passivitet skal være kritikkverdig må det finnes en plikt eller oppfordring til aktiv handling. Som nevnt tidligere er forarbeidene relativt klare på dette punktet når det gjelder selskapers aktiviteter i stater hvor det foregår menneskerettighetsbrudd: «*Bare hvis handlingene er foretatt direkte for å beskytte selskapets eiendom eller investeringer, og selskapet ikke har truffet rimelige tiltak for å hindre overgrepene, kan det være snakk om medvirkning.*» [66]

For å konstatere medvirkning for fondet må det dermed være en sammenheng mellom selskapets virksomhet og de eksisterende menneskerettighetsbruddene i Burma. Rådet legger til grunn at menneskerettighetsbruddene i Burma fortsetter, jfr. blant annet FNs Menneskerettighets-kommisjons resolusjon fra 2005, hvor det uttrykkes dyp bekymring for bl.a: *«the ongoing and systematic violation of human rights, including civil, political, economic, social and cultural rights of the people of Myanmar, in particular discrimination and violations suffered by persons belonging to ethnic minorities, women and children,…harassment of members of the National League for Democracy…, extrajudicial killings, …rape and other forms of sexual violence persistently carried out by members of the armed forces…, continued use of torture…, renewed instances of political arrests,… forced relocation, …forced labour, including child labour, …denial of freedom of assembly, association, expression and movement, …wide disrespect for the rule of law and lack of independence of the judiciary»* [67]

Noen direkte sammenheng mellom disse grove menneskerettighetsbruddene og Totals virksomhet i dag er neppe åpenbar. Det later til å være stor grad av enighet, også innad i NGO-miljøene, om at det ikke foregår menneskerettighetsbrudd i særlig grad i rørgaten i dag. Rådet kan ikke se at det er noen direkte sammenheng mellom Totals nåværende virksomhet og de menneskerettighetsbruddene som foregår ellers i Burma. Rådet kan heller ikke se at de normbruddene som foregår i Burma, og som i stor grad begås av det militære og sikkerhetsstyrker, begås med sikte på å beskytte selskapets interesser eller å tilrettelegge forholdene for selskapet.

Det synes åpenbart at selskapet Total må ha god kunnskap om den svært dårlige menneskerettighetssituasjonen som finnes i Burma. Det er videre svært sannsynlig at de sikkerhetsstyrkene som på vegne av statlige myndigheter bidrar til sikkerheten i rørgaten, foretarhandlinger som vil måtte klassifiseres som menneskerettighetsbrudd i områder utenfor rørgaten. Det har derfor vært hevdet at Total bør kunne holdes ansvarlig for medvirkning til sikkerhetsstyrkenes overgrep i områder utenfor rørgaten.

I Unocal-avgjørelsen ble det lagt til grunn at selskapets kunnskap om sikkerhetsstyrkenes overgrep kunne føre til medvirkningsansvar. En vesentlig forskjell i forhold til Totals mulige medvirkningsansvar for overgrep som skjer i dag, er imidlertid at Unocals kunnskap gjaldt overgrep som ble foretatt i direkte forbindelse med bygging av selskapets rørledning. I avgjørelsen heter det: «Unocal's weak protestations notwithstanding, there is little doubt that the record contains substantial evidence creating a material question of facts as to whether forced labour was used in connection with the construction of the pipeline.»[68] Det sies videre at *«Unocal knew, or should reasonably have known, that forced labour was being utilized and that the Joint Venturers benefitted from the practice…»* [69]

Det var altså ikke bare kunnskap om menneskerettighetskrenkelser generelt som førte til at Unocal ble antatt å kunne ha medvirkningsansvar, det var kunnskap om at bruddene var foretatt i direkte tilknytning til byggingen av selskapets egen rørledning, og at bruddene dermed var i selskapets egen interesse. Det kan altså heller ikke, ut i fra Unocal-kjennelsens føringer, stilles opp noen plikt for selskaper til aktivt å hindre brudd på menneskerettighetene i de statene de har virksomhet. Plikten begrenser seg til tiltak for å hindre overgrep som foretas for å beskytte eller tilrettelegge forholdene for selskapet. Slik sett har medvirkningsvurderingene i Unocal-avgjørelsen liten overføringsverdi i forhold til Totals situasjon i Burma i dag.

Rådet finner etter dette at Total ikke kan sies å medvirke til Burmas menneskerettighetsbrudd utenfor områder hvor de antas å ha innflytelse.

5 Tilrådning

Petroleumsfondets etiske råd vil, etter disse vurderingene av innholdet i anklagene mot Total SA vurdert opp mot punkt 4.4 i de etiske retningslinjene, ikke anbefale at selskapet utelukkes fra Petroleumsfondet på grunn av sin virksomhet i Burma.

Gro Nystuen	Andreas Føllesdal	Anne Lill Gade	Ola Mestad	Bjørn Østbø
(Leder)	(sign)	(sign)	(sign)	(sign)

Fotnoter

[1] Blant andre Earthrights International (http://www.earthrights.org/), The Burma Campaign UK (www.burmacampaign.org.uk), La Federation des droits de l'Homme (www.fidh.org), Den norske Burmakomitéen (www.burma.no).

[2] Totals nettsider, www.total.com.

[3] www.total.com.

[4] www.total.com

[5] Total 2004: Sharing our energies. Corporate Social Responsibility Report, tilgjengelig på www.total.com.

[6] www.total.com.

[7] Blant mange: Human Rights Watch, Amnesty International, Earth Right International, the Burma Campaign UK.

[8] Se f.eks. resolusjoner fra FNs menneskerettighetskommisjon: Situation of human rights in Myanmar. 61st Commission on Human Rights, UN doc.:E/CN.4/RES/2005/10 og E/CN.4/RES/2005/L.29.

[9] Se f.eks International Labour Conference 2005: Provisional Record 22, Ninety-third Session, Geneva, 2005; tilgjengelig på www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc93/pdf/pr-22.pdf.

[10] Robertson jr, Philip S 2003: Sanctions are working in Burma. Artikkel i «The Irrawaddy», tilgjengelig på www.irrawaddy.org/com/2003/com31.html.

[11] «The State-Owned Economic Enterprise Law» fra 1989 sikrer staten kontroll over følgende nøkkelområder: a) extraction of teak and sale of the same in the country and abroad; b) cultivation and conservation of forest plantation with the exception of village-owned fire-wood plantations cultivated by the villagers for their personal use; (c) exploration, extraction and sale of petroleum and natural gas and production of products of the same; (d) exploration and extraction of pearls, jade and precious stones and export of the same; (e) breeding and production of fish and prawns in fisheries which have been reserved for research by the Government; (f) Postal and Telecommunications Service; (g) Air Transport Service and Railway Transport Service; (h) Banking Service and Insurance Service; (i) Broadcasting Service and Television Service; (j) exploration and extraction of metals and export of the same; (k) Electricity Generating Services other than those permitted by law to private and co-operative electricity generating services; (l) manufacture of products relating to security and defence which the Government has, from time to time, prescribed by notification. Tilgjengelig på www.mpt.net.mm/mpt_jointinv.html .

[12] Economist Intelligence Unit: Burma Country profile 2004.

[13] En oversikt over EUs politikk på området finnes på http://europa.eu.int/comm/external_relations/myanmar/intro/

[14] Utenrikspolitisk redegjørelse for Stortinget 15. februar 2005, tilgjengelig på http://odin.dep.no/ud/norsk/aktuelt/taler/minister_a/032171-090340/dok-bn.html.

[15] Oppsummering fra statssekretær Vidar Helgesens møte med Burma-organisasjonene 10. mai 2005 (i sekretariatets arkiv).

[16] NOU 2003: 22, side 91.

[17] NOU 2003: 22, side 166.

[18] NOU 2003: 22, side 34.

[19] Menneskerettighetene er rettsregler som regulerer forholdet mellom staten og individet, og som tar sikte på å sørge for at staten sikrer alle innen sin jurisdiksjon alle politiske, sivile, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Stater er de eneste pliktsubjekter etter de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene, og dermed, som den store hovedregel, de eneste som kan sikre og dermed også bryte individers menneskerettigheter.

[20] NOU 2003: 22, side 35.

[21] NOU 2003: 22, side 35.

[22] NOU 2003: 22, side 164–165.

[23] Se blant annet Andenæs, Alminnelig strafferett, 5. utgave 2004 ved Matningsdal og Rieber-Mohn, side 329.

[24] Se blant annet Cassese, International Criminal Law, 2003, side 165 ff.

[25] Doe I v. Unocal Corp. (United States Court of Appeals for the Ninth Circuit, Nos.00-56603, 00-57197, D.C. No.CV-96-06959-RSWL). Avgjørelsen tillot domstolsbehandling av spørsmålet om UNOCAL hadde medansvar for burmesiske myndigheters menneskerettighetsbrudd i forbindelse med bygging av gassrørledningen etter den såkalte Alien Tort Claims Act. Realitetsbehandling fant imidlertid ikke sted da saken senere ble avgjort ved forlik. Tilgjengelig på http://www.ca9.uscourts.gov/ca9/newopinions.nsf/.3D534390583B882F88256C380004FE18/$file/0056603.pdf?openelement.

[26] Se for eksempel Doe I v. Unocal Corp., para 14.

[27] I Doe I v. Unocal Corp., punkt D, 14205, heter det: «The District Court later denied the Doe-plaintiffs' motion for class certification and dismissed their claims against Total for lack of personal jurisdiction.»

[28] En sak mot Total er nylig blitt avvist i Belgia på prosessuelt grunnlag.

[29] Se f.eks. The Burma Campaign 2005: Total Oil: Fuelling the oppression in Burma, tilgjengelig på www.burmacampaign.org.uk .

[30] Organisasjonen Earth Rights International og Southeast Asian Information Network ga ut rapporten Total Denial i 1996, der de rapporterer om systematiske overgrep mot innbyggere i rørledningstraseen, i forkant og under første fase av byggingen. Organisasjonene hevder å ha tatt seg illegalt inn i Burma og gjennomført hundrevis av intervjuer med folk som bor i traséen og områdene rundt, samt flyktningeleire i Thailand. De samme organisasjonene fulgte opp med en ny rapport i 2000, Total Denial Continues. La Federation des droits de l'Homme (FIDH) fra Frankrike utga i 1996 en liknende rapport: La Birmanie, Total et les droits de l'Homme: dissection d'un chantier (Burma, Total and Human Rights: dissection of a project). Også disse har, sammen med en rekke andre franske interesseorganisasjoner, fortsatt kampanjen mot Total og publiserte i juli 2005 rapporten Total pollutes democracy – Stop TOTALitarianism in Burma. Forut for dette hadde the Burma Campaign UK lansert rapporten TOTALitarian Oil; Total Oil: fuelling the oppression in Burma. Total har tilkjennegjort sin versjon av prosjektet i Total in Myanmar – a Sustained Commitment . I tillegg har de latt uavhengige organisasjoner besøke rørgaten og gjennomføre intervjuer med befolkningen i området, etter at byggingen var avsluttet. Fire slike feltundersøkelser er blant annet gjennomført av organisasjonen the Collaborative for Development Action (CDA) som hittil har rapportert om 4 av disse besøkene.

[31] Earth Rights International 2000: Total Denial Continues, s. 16-17, tilgjengelig på http://www.earthrights.org/ .

[32] Earth Rights International 2000: Total Denial Continues, s.39, 43.

[33] Production Sharing Contract for Appraisal, Development and Production of Petroleum in the Moattama Area between Mynamar Oil and Gas Enterprise and Total Myanmar Exploration and Production (PSC), (i sekretariatets arkiv).

[34] I DOE I vs Unocal Corp heter det f.eks. «There is also evidence sufficient to raise a genuine issue of material fact whether the Project hired the Myanmar Military, through Myanmar Oil, to provide these services, and whether Unocal knew about this.», Punkt B, 14195.

[35] Production Sharing Contract for Appraisal, Development and Production of Petroleum in the Moattama Area between Mynama Oil and Gas Enterprise and Total Myanmar Exploration and Production § 17.1 (c) Rights and Obligations of Moge and Contractor.

[35] Total 2002: Pressemelding datert 8. mai 2002, tilgjengelig på www.total.com/en/finance/fi_press_releases

[36] Earth Rights International 2000: Total Denial Continues, s. 17.

[37] Earth Rights International 2000: Total Denial Continues, s. 69.

[38] Kontrakten ble undertegnet i 1992. Se også Earth Rights International 1996: Total Denial, Earth Rights International 2000: Total Denial Continues, International Federation of Human Rights Leagues 1996: Burma,Total and Human Rights: Dissection of a project. Situation Report.

[39] La Federation des droits de l'Homme 1996: Burma,Total and Human Rights: Dissection of a project. Situation Report, s. 23.

[40] Total 2003: Total in Myanmar, s. 6, 16.

[41] Earth Rights International 2000: Total Denial Continues, s.84-87, La Federation des droits de l'Homme 2005: Total Pollutes Democracy, s. 26.

[42] Doe vs Unocal Corp., 11, 14221.
[43] Total 2003: Total in Mynamar. A sustained commitment, s.17.
[44] Total 2003: Total in Mynamar. A sustained commitment, s.16.
[45] Earth Rights International 2000: Total Denial Continues s.100-121, La Federation des droits de l'Homme 2005: Total pollutes democracy, s. 28.
[46] International Federation of Human Rights Leagues 1996: Burma,Total and Human Rights: Dissection of a project. Situation Report.1996, s. 26.
[48] Se fotnote 47.
[49] Total 2003: Total in Mynamar. A sustained commitment, s.17.
[50] Se fotnote 49, s. 21-27.
[51] Doe I v. Unocal Corp, para 11 – 15, 14220 – 14228.
[52] La Federation des droits de l'Homme 2005: Total pollutes democracy, s.19.
[53] Production Sharing Contract mellom MOGE og Total (i sekretariatets arkiv).
[54] Se fotnote 52.
[55] Avisartikkel i The Nation, 19.10.1996, tilgjengelig på http://www.geocities.com/jdfahn/Yadana--total.html.
[56] I forarbeidene heter det blant annet: «Investeringer i et selskap kan ikke regnes som medvirkning til handlinger man umulig kunne forvente eller kjenne til eller forhold som heller ikke selskapet en investerer i har nevneverdig kontroll over.», NOU 2003: 22, side 164-165.
[57] CDA 2003: Corporate Engagement Project, Field Visit Report. Second Visit. Yadana- Gas Transportation Project, s.4, tilgjengelig på www.cdianc.org, Intervjuer som sekretariatet har gjennomført.
[58] CDA 2002: Field Visit: October 18-30, 2002. Yadana- Gas Transportation Project s.5, tilgjengelig på www.cdianc.org.
[59] Intervjuer som sekretariatet har gjennomført.
[60] Se fotnote 57.
[61] Tilgjengelig på http://earthrights.org/burma/fltrends.shtml.
[62] Intervjuer som sekretariatet har gjennomført.
[63] CDA 2003: Corporate Engagement Project, Field Visit Report. Second Visit. Yadana- Gas Transportation Project, s.15, Intervjuer som sekretariatet har gjennomført.
[64] Intervjuer som sekretariatet har gjennomført.
[65] Totals respons på Burmakampanjen, tilgjengelig på http://burma.total.com/en/news/p_5_1.htm.
[66] NOU 2003: 22, side 36.
[67] Situation of human rights in Myanmar, UN Doc.E/CN.4/2005-10, 11 April 2005.
[68] Doe I v. Unocal Corp., 14220, para 10.
[69] Doe I v. Unocal Corp., 14222, para 13.1 Grunnlag

Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland

Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland

Er fastsatt i medhold av forskrift for forvaltning av Statens pensjonsfond – Utland av 19. november 2004

1 Basis

De etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland bygger på to grunnlag:

- Statens pensjonsfond – Utland er et virkemiddel for å sikre kommende generasjoner en rimelig andel av landets oljerikdom. Denne finansformuen må forvaltes slik at den gir god avkastning på lang sikt, noe som er avhengig av en bærekraftig utvikling i økonomisk, økologisk og sosial forstand. Fondets finansielle interesser skal styrkes ved at eierposisjoner fondet har, brukes for å fremme en slik bærekraftig utvikling.
- Statens pensjonsfond – Utland skal ikke foreta investeringer som utgjør en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til uetiske handlinger eller unnlatelser som for eksempel krenkelser av grunnleggende humanitære prinsipper, grove krenkelser av menneskerettighetene, grov korrupsjon eller alvorlige miljøødeleggelser.

2 Virkemidler

Det etiske grunnlaget for Statens pensjonsfond – Utland skal fremmes gjennom følgende tre virkemidler:

- Eierskapsutøvelse for å fremme langsiktig finansiell avkastning basert på FNs Global Compact og OECDs retningslinjer for eierskapsutøvelse og for multinasjonale selskaper
- Negativ filtrering fra investeringsuniverset av selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper
- Uttrekk av selskaper fra investeringsuniverset der det anses å være en uakseptabel risiko for å medvirke til:
  - Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn
  - Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
  - Alvorlig miljøskade
  - Grov korrupsjon
  - Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

3 Eierskapsutøvelse

3.1 Det overordnede målet for Norges Banks utøvelse av eierrettigheter for Statens pensjonsfond – Utland er å sikre fondets finansielle interesser. Utøvelsen av eierrettighetene skal bygge på at fondet har en lang tidshorisont for sine investeringer, og at investeringene er bredt plassert i de markedene som inngår i investeringsuniverset. Eierskaps-utøvelsen skal i hovedsak baseres på FNs Global Compact og OECDs retningslinjer for eierskapsutøvelse og for multinasjonale selskaper. Det skal fremgå av Norges Banks interne retningslinjer for utøvelse av eierrettighetene hvordan disse prinsippene integreres i eierskapsutøvelsen.

3.2 Norges Bank skal i forbindelse med sin regulære årsrapportering redegjøre for sin utøvelse av eierrettigheter. Det skal gjøres rede for hvordan banken har opptrådt som eierrepresentant - herunder hva som er gjort for å ivareta de spesielle interessene knyttet til langsiktighet og bredde i investeringsomfang i henhold til punkt 3.1.

3.3 Norges Bank kan delegere utøvelsen av eierrettigheter i samsvar med disse retningslinjene til eksterne forvaltere.

4 Filtrering og uttrekk

4.1 Finansdepartementet treffer beslutning om negativ filtrering og uttrekk av selskaper fra investeringsmulighetene etter tilrådning fra Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland. Tilrådningene og beslutningene er offentlige. Departementet kan i særlige tilfeller utsette tidspunktet for offentliggjøring dersom det anses nødvendig for en finansielt forsvarlig gjennomføring av uttrekk av selskapet.

4.2 Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland består av fem medlemmer. Rådet har sitt eget sekretariat. Rådet avgir årlig rapport om sin virksomhet til Finansdepartementet.

4.3 Rådet gir tilrådning om hvorvidt en investering kan være i strid med Norges folkerettslige forpliktelser, etter anmodning fra Finansdepartementet.

4.4 Rådet gir tilråding om negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper. Rådet gir tilråding om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlatelser som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til:

- Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene, som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn
- Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
- Alvorlig miljøskade
- Grov korrupsjon
- Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

Rådet tar opp saker under dette punkt på eget initiativ eller etter anmodning fra Finansdepartementet.

4.5 Rådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er så godt belyst som mulig før tilråding om uttrekk eller utelukkelse fra investeringsuniverset gis. Rådet kan be Norges Bank om opplysninger om hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Henvendelse til vedkommende selskap skal skje gjennom Norges Bank. Vurderer rådet å tilrå uttrekk, skal utkast til tilråding, sammen med grunnlaget for den, forelegges selskapet til uttalelse.

4.6 Rådet skal rutinemessig vurdere om grunnlaget for utelukkelse fortsatt er til stede og kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale Finansdepartementet at en beslutning om utelukkelse oppheves.

4.7 De avgjørelser Finansdepartementet fatter i forbindelse med tilrådning fra rådet, skal umiddelbart meddeles Norges Bank. Finansdepartementet kan be Norges Bank meddele de berørte selskaper hvilken avgjørelse departementet har fattet og begrunnelsen for avgjørelsen.